

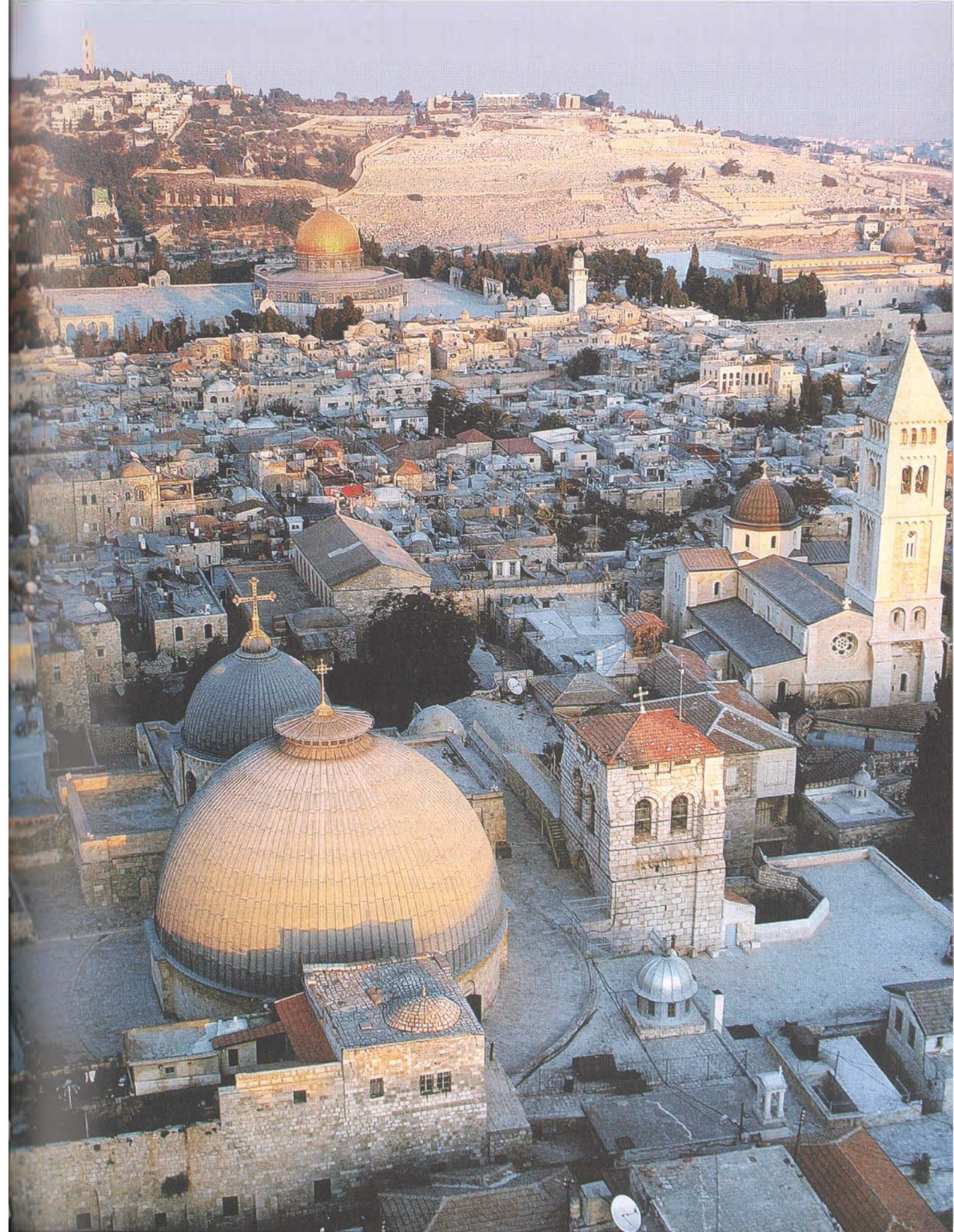
Η έλευση του αγίου Φωτός μετά την πρωτοβουλία των Ελλήνων και των Σύρων εξελήφθη ως θεϊκή επιδοκιμασία προς την Ανατολική Ορθόδοξη Εκκλησία και ως αποδοκιμασία προς τους Ρωμαιοκαθολικούς και το νέο καθεστώς που είχαν επιβάλει οι Σταυροφόροι. Ο Cristopher MacEvitt, Καθηγητής Μεσαιωνικής Ιστορίας στο Dartmouth College, σημειώνει: «Εκείνη τη στιγμή, όταν ο πατριάρχης [Δαϊμβέρτος] θα έπρεπε να εμφανιστεί στη μεγαλύτερη δόξα του, γιορτάζοντας την Ανάσταση του Κυρίου, το μόνο που αποκάλυψε ήταν τη δική του αδυναμία και την απογοήτευση του Θεού απέναντί του. Ακολούθως, το άγιο Φως εμφανίστηκε μόνο όταν ο Δαϊμβέρτος και οι κληρικοί του εγκατέλειψαν τον άγιο Τάφο για να προσευχηθούν στον Ναό του Κυρίου, αφήνοντας πίσω τους ορθόδοξους ιερείς να προσευχηθούν εν ειρήνη και να φέρουν εις πέρας το προβλεπόμενο θαύμα».¹¹⁴

Η τελετή του Μεγάλου Σαββάτου του 1101 απέτυχε επειδή οι ορθόδοξοι κληρικοί παραγκωνίστηκαν και αντικαταστάθηκαν από τους ρωμαιοκαθολικούς, αλλά και εξαιτίας της ευρύτερης στάσης των Σταυροφόρων, οι οποίοι, όπως προαναφέρθηκε, είχαν καταλάβει την Αντιόχεια, την Καισάρεια, την Ιερουσαλήμ και άλλες πόλεις, κατασφάζοντας τους πάντες σε συνθήκες πρωτοφανούς αγριότητας.

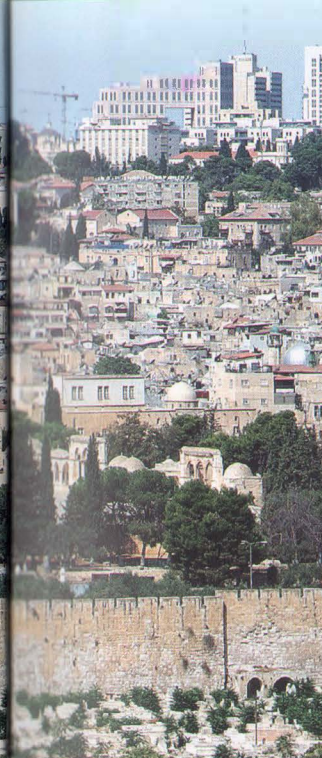
Τι σημαίνει, όμως, αυτή η άρνηση του αγίου Φωτός να φανερωθεί εκείνο το Μεγάλο Σάββατο του 1101, όσον αφορά την εγκυρότητα του θαύματος; Από την εκτύλιξη των γεγονότων καθίσταται φανερό πως παρά το όνειδος και την ταπείνωση που υπέστησαν οι Ρωμαιοκαθολικοί, και πρωτίστως ο Δαϊμβέρτος, κανείς δεν είχε τη δυνατότητα να αναπαράξει το άγιο Φως με τεχνητό τρόπο. Διότι, κατά τη διάρκεια της τελετής δεν υπήρχε κανείς στο εσωτερικό του κουβουκλίου. Ο Τάφος ήταν κλειδωμένος και τα κλειδιά τα είχε μόνο ο Δαϊμβέρτος. Ως εκ τούτου, η αναπάντεχη έλευση του αγίου Φωτός μέσα σ' έναν άδειο και κλειδωμένο Τάφο, το πρωί της Κυριακής της 21ης Απριλίου του 1101, απόντος του Δαϊμβέρτου, συνιστά ένα αδιαμφισβήτητο τεκμήριο υπέρ της εγκυρότητας του θαύματος.

set, antequam januas introisset, nuntiatum est patriarchae et caeteris ignem desideratissimum jam in lampade una ante ipsum Sepulcrum coelitus gratia Dei accensum fuisse, quem propius astantes, per fenestras quasdam rutilare jam viderant. Quod quum patriarcha audisset, quanto citius potuit illuc laetus propevarit; et quum de claviculis, quas in manu sua gestabat, ostium Sepulcri reserasset, confestim vidit ignem in lampade quem tam praeoptaverat splendere»· J. Bongars, *Gesta Dei Per Francum*, Αννόβερο 1611, σ. 408. Πρβλ. *RHC Occ.*, III, σ. 385-387.

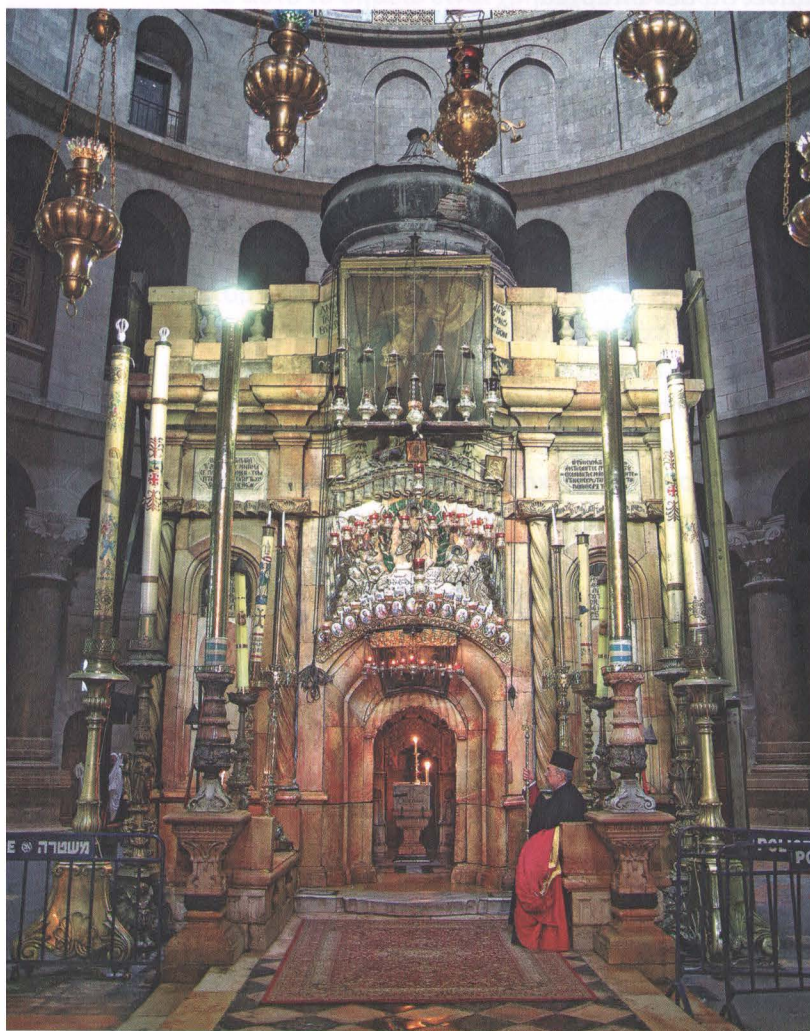
¹¹⁴ C. MacEvitt, "Christian Authority in the Latin East: Edessa in Crusader History", στο *The Medieval Crusade*, Woodbridge 2004, σ. 82.

Η Ιερουσαλήμ λίγο πριν δύσει ο ήλιος. Κάτω αριστερά διακρίνονται οι δύο τρούλοι του Ναού της Αναστάσεως και στο βάθος ο χρυσός «Θόλος του Βράχου». Η μεταξύ τους απόσταση είναι 500 μέτρα (φωτ. Doby Tal).

Πάνω, ο Ναός της Αναστάσεως μέσα στον πυκνό αστικό ιστό της παλαιάς πόλης της Ιερουσαλήμ.

Πάνω, άποψη της παλαιάς πόλης της Ιερουσαλήμ από το Όρος των Ελαιών. Διακρίνεται ο χρυσός «Θόλος του Βράχου» και ακριβώς από πίσω, στο βάθος, ο Ναός της Αναστάσεως (σημείο Α).

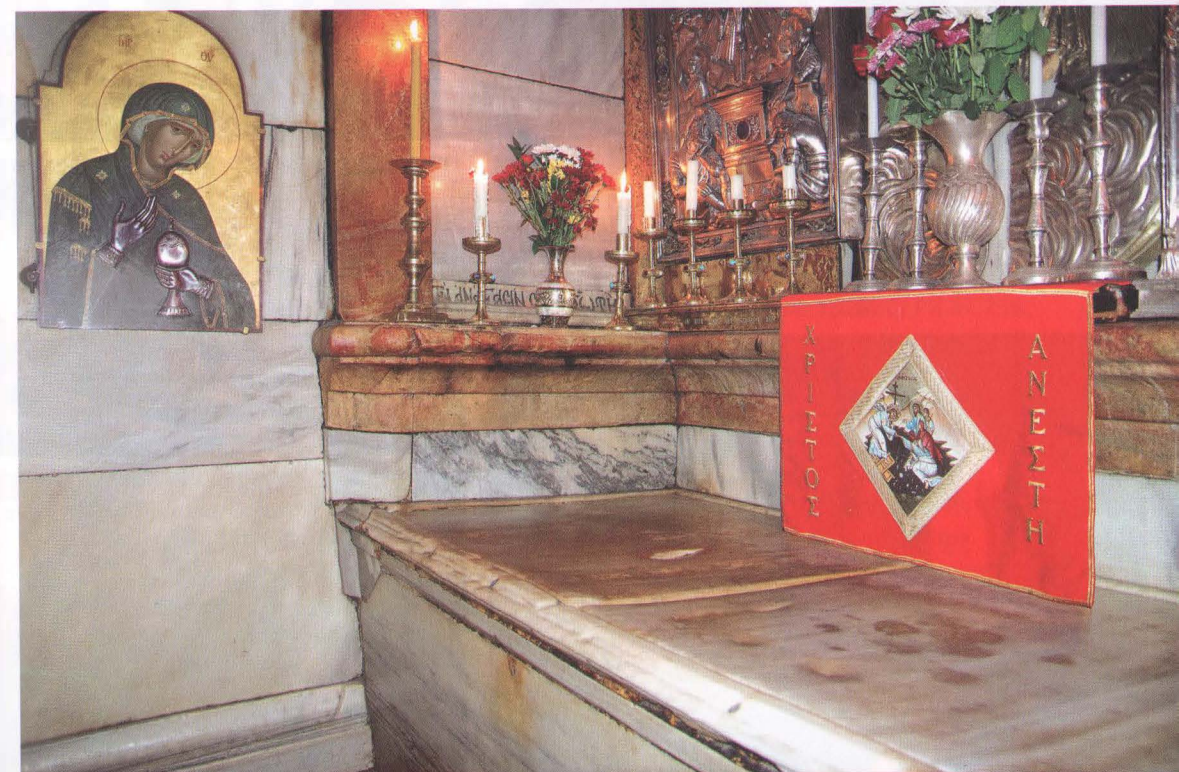
Αριστερά, το κουβούκλιο του παναγίου Τάφου.

Κάτω, η είσοδος του κουβουκλίου.

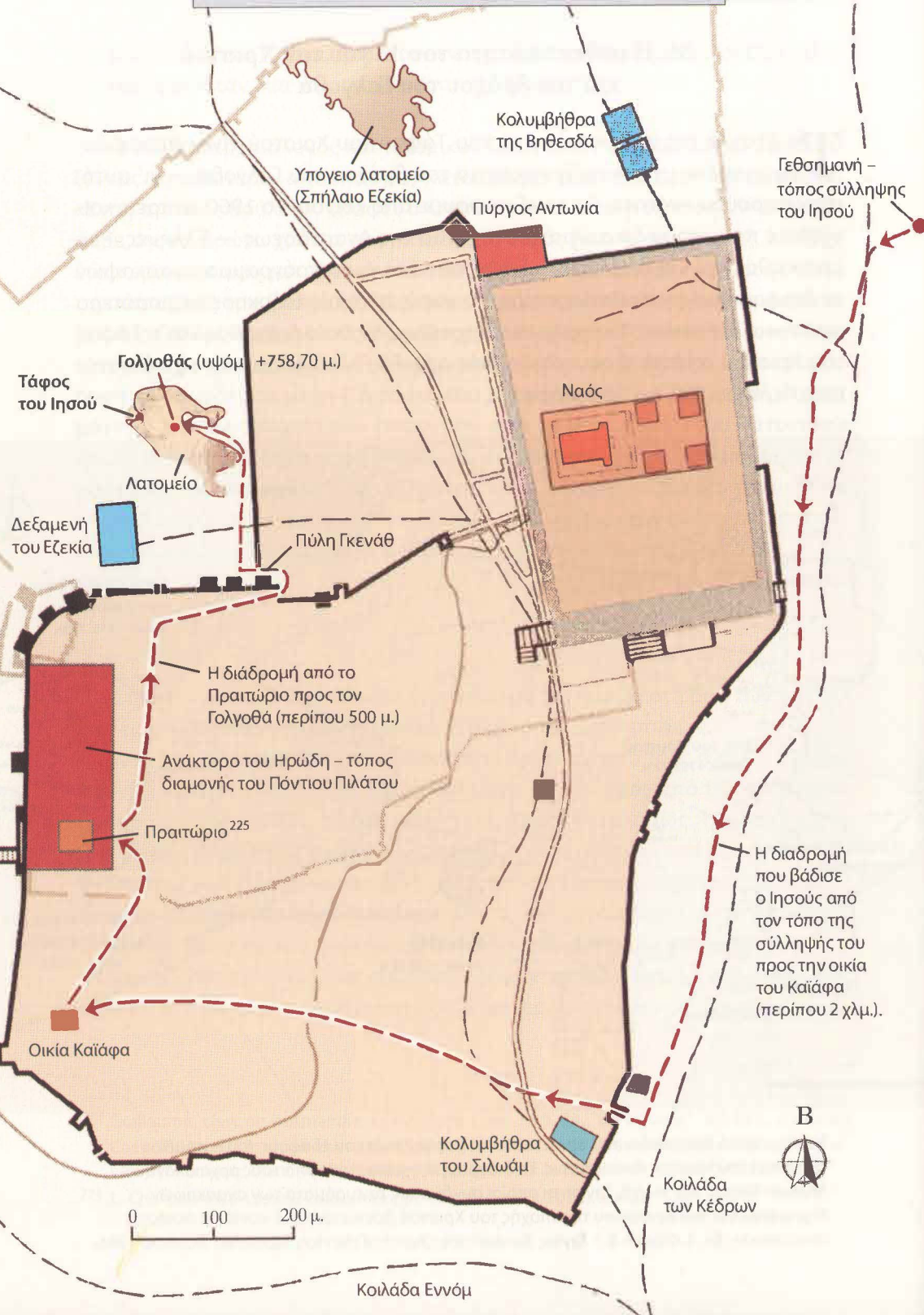

Δεξιά, ο προθάλαμος του κουβουκλίου.

Κάτω, ο εσωτερικός θάλαμος του κουβουκλίου. Κάτω από τη μαρμάρινη ταφόπλακα βρίσκεται το μέρος του λαξευμένου βράχου στο οποίο αποτέθηκε το Σώμα του Ιησού.

Η Ιερουσαλήμ την εποχή του Ιησού (33 μ.Χ.)

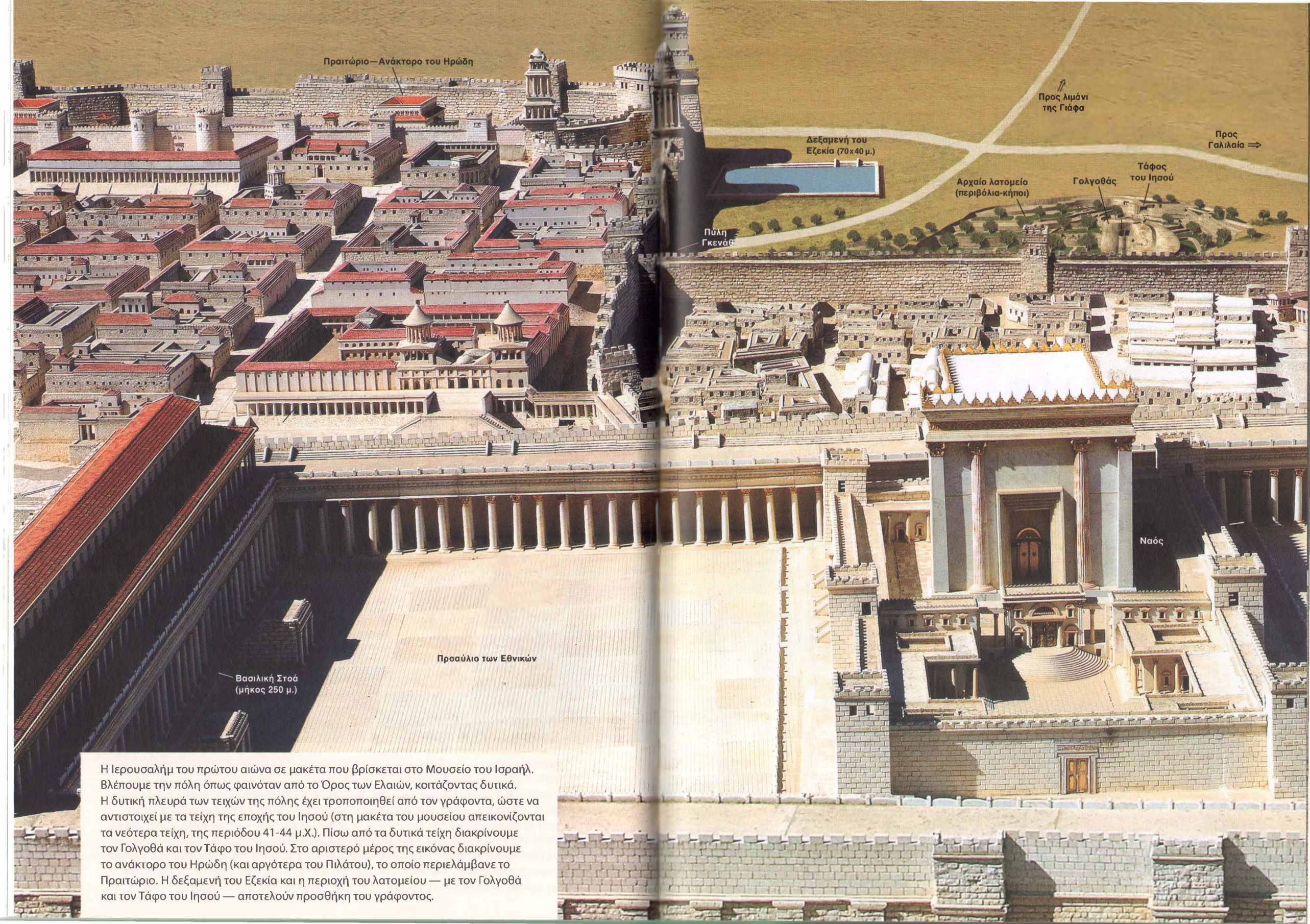

Πάνω αριστερά, βλέπουμε το υπόγειο αρμενικό παρεκκλήσι του αγίου Γρηγορίου του Φωτιστή, μέσα στο συγκρότημα του Ναού της Αναστάσεως. Σε αυτό το μέρος υπήρχε η σπηλιά του αγίου. Στο δεξιό μέρος της ίδιας εικόνας, στο βάθος χαμηλά (σημείο A), βρίσκεται το μέρος όπου ανακαλύφθηκε ο Τίμιος Σταυρός το 326 μ.Χ. Πάνω δεξιά, βλέπουμε το ίδιο μέρος μετά την αφαίρεση του

μαρμάρινου δαπέδου κατά τη διάρκεια των ανασκαφών. Είναι εμφανή τα ίχνη από τα εργαλεία των αρχαίων λατόμων. Κάτω δεξιά, βλέπουμε τη χαμηλότερη περιοχή του αρχαίου λατομείου, η οποία βρίσκεται πίσω από την καγκελόπορτα στο αριστερό μέρος της επάνω εικόνας (σημείο B). Η κατώτερη στάθμη του λατομείου βρίσκεται 15 μέτρα χαμηλότερα από τη σημερινή κορυφή του Γολγοθά.

²²⁵ Το Πραιτώριο έχει τιμηθεί σε τρεις διαφορετικές τοποθεσίες κατά τη διάρκεια της ιστορίας της πόλης. Μέχρι το έτος 614 βρισκόταν στον ναό της Αγίας Σοφίας, ο οποίος το έτος εκείνο καταστράφηκε από τους Πέρσες. Μετά την καταστροφή του ναού, το Πραιτώριο μεταφέρθηκε στην εκκλησία της Αγίας Σιών, στο μέρος που έγινε ο Μυστικός Δείπνος. Περί το 1350, οι Φραντσιασκάνοι μοναχοί παρουσίασαν ένα νέο Πραιτώριο σε λάθος θέση στο βόρειο μέρος της πόλης – θέση που διατηρείται μέχρι σήμερα και θεωρείται η αρχή της λεγόμενης Οδού του Μαρτυρίου (Βία Ντολντόζα). Το πραγματικό Πραιτώριο – όπως αναφέρεται στο Ευαγγέλιο του Μάρκου (15, 16), στις Πράξεις των Αποστόλων (23, 35) και στον Ιώσηπο (Ιουδαϊκός Πόλεμος, 2, 301-306) – βρισκόταν σε άλλη θέση: στην εσωτερική αυλή του ανακτόρου του Ηρώδη, στο οποίο διέμενε ο Πόντιος Πιλάτος. Η ανασκαφική έρευνα αποκάλυψε ότι το ανάκτορο αυτό βρισκόταν στο νότιο μέρος της πόλης, μεταξύ της σημερινής πύλης της Γιάφας και του λόφου της Σιών (βλ. χάρτης αριστερά).

Πραιτώριο—Ανάκτορο του Ηρώδη

Δεξαμενή του
Εζεκία (70x40 μ.)

Πύλη
Γκενάθ

Προς λιμάνι
της Γιάφα

Προς
Γαλιλαία ➡

Αρχαίο λατομείο
(περιβόλια-κήποι)

Γολγοθάς

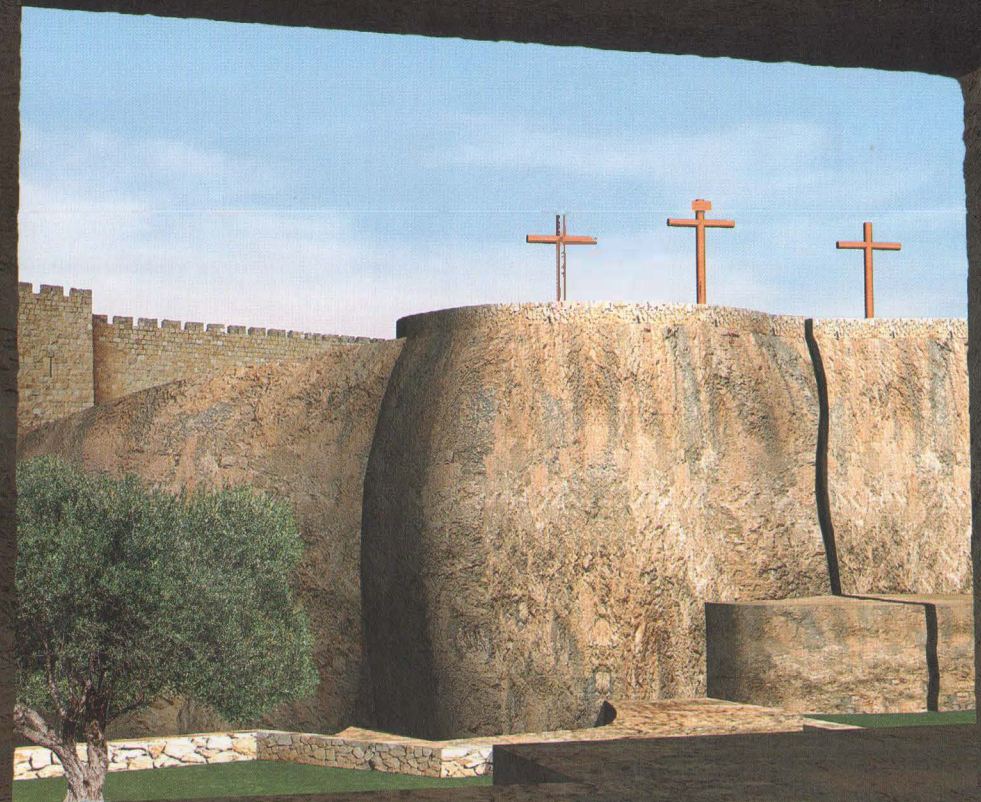
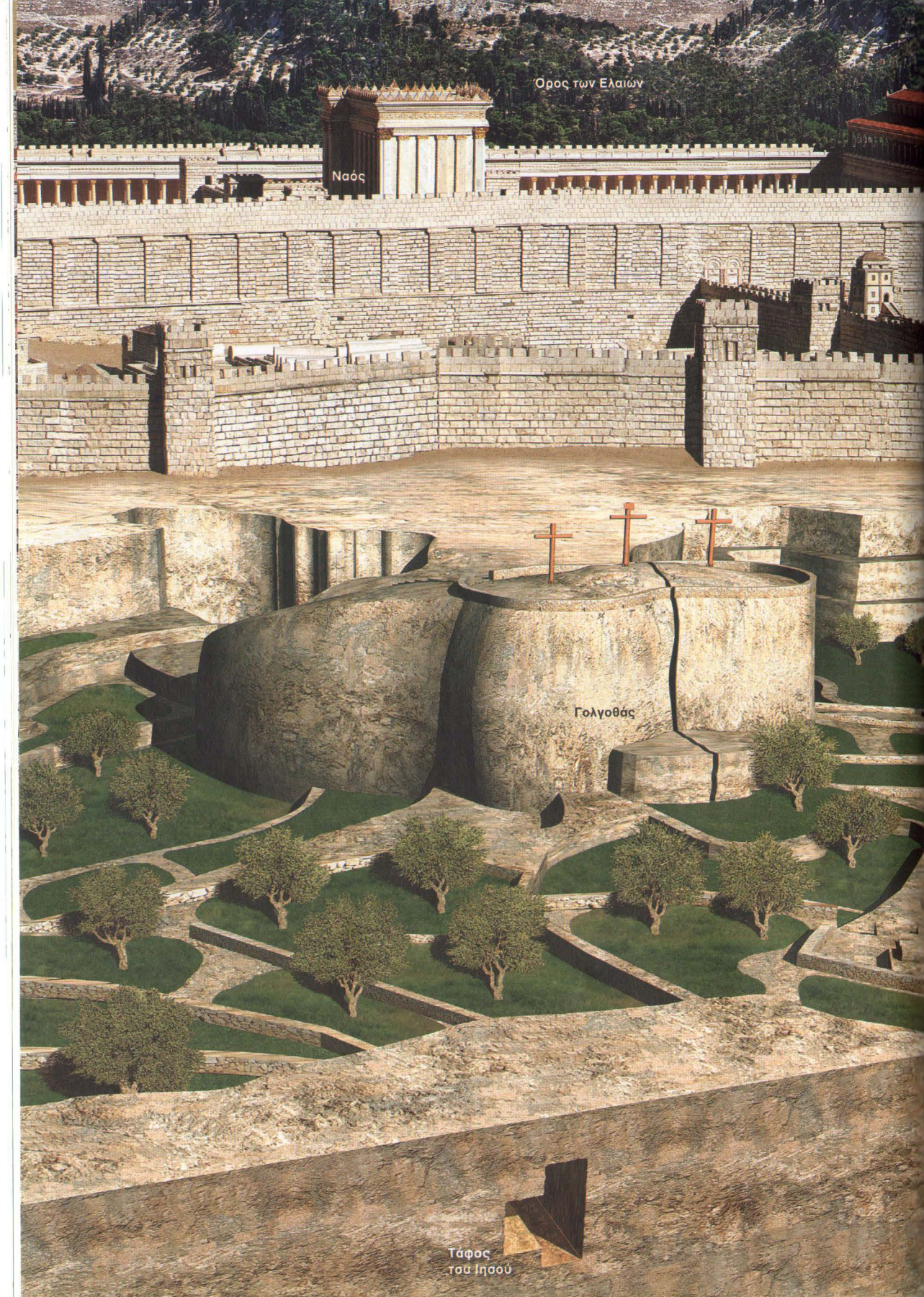
Τάφος
του Ιησού

Ναός

Προαύλιο των Εθνικών

Βασιλική Στοά
(μήκος 250 μ.)

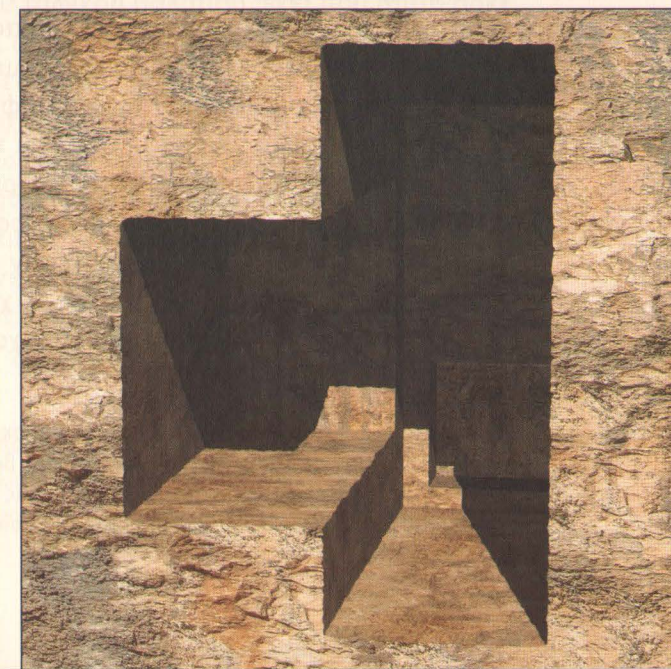
Η Ιερουσαλήμ του πρώτου αιώνα σε μακέτα που βρίσκεται στο Μουσείο του Ισραήλ. Βλέπουμε την πόλη όπως φαινόταν από το Όρος των Ελαιών, κοιτάζοντας δυτικά. Η δυτική πλευρά των τειχών της πόλης έχει τροποποιηθεί από τον γράφοντα, ώστε να αντιστοιχεί με τα τείχη της εποχής του Ιησού (στη μακέτα του μουσείου απεικονίζονται τα νεότερα τείχη, της περιόδου 41-44 μ.Χ.). Πίσω από τα δυτικά τείχη διακρίνουμε τον Γολγοθά και τον Τάφο του Ιησού. Στο αριστερό μέρος της εικόνας διακρίνουμε το ανάκτορο του Ηρώδη (και αργότερα του Πιλάτου), το οποίο περιελάμβανε το Πραιτώριο. Η δεξαμενή του Εζεκία και η περιοχή του λατομείου — με τον Γολγοθά και τον Τάφο του Ιησού — αποτελούν προσθήκη του γράφοντος.

Πάνω, ο βράχος του Γολγοθά όπως φαινόταν μέσα από τον Τάφο του Ιησού. Στο βάθος διακρίνεται ένα μικρό μέρος από τα τείχη της Ιερουσαλήμ. Ο Εσταυρωμένος είχε το πρόσωπό του στραμμένο δυτικά, προς τον Τάφο του, και προς τον δημόσιο δρόμο που οδηγούσε στην πύλη Γκενάθ.

Αριστερά, ο βράχος του Γολγοθά την εποχή του Ιησού μέσα στους κήπους-οπωρώνες του αρχαίου λατομείου (κοιτάζουμε ανατολικά). Πάνω στον βράχο διακρίνεται η σεισμική ρωγμή, η οποία κατευθύνεται προς τον Ναό, που διακρίνεται στο βάθος. Ο σεισμός της Σταύρωσης ράγισε τον Ναό και έσχισε το καταπέτασμά του. Στο κάτω μέρος της εικόνας έχουμε σχηματίσει μια κατακόρυφη τομή της δυτικής πλευράς του λατομείου, στην οποία αποτυπώνεται ο Τάφος του Ιησού σε τομή, στην πραγματική του θέση.

Δεξιά, βλέπουμε σε μεγέθυνση την τομή του Τάφου (ύψους 1,90 μ.), κοιτάζοντας ανατολικά, προς την είσοδο του σφραγισμένου μνήματος (αναπαραστάσεις Χ. Σκαρλακίδης).

Η λέξη γκενάθ σημαίνει κήπος. Ο ιουδαϊκός νόμος απαγόρευε την παρουσία κοιμητηρίων και καλλιεργήσιμων κήπων μέσα στην πόλη. Όλοι οι κήποι βρίσκονταν έξω από τα τείχη. Όλη η περιοχή έξω από την πύλη Γκενάθ ήταν κατάμεστη από ιδιόκτητους καλλιεργήσιμους κήπους, περιφραγμένους από πέτρινους περιβόλους, στους οποίους καλλιεργούνταν διάφορα κηπευτικά είδη και οπωροφόρα δέντρα (κυρίως ελιές). Οι ιδιόκτητοι αυτοί κήποι καταλάμβαναν τη μεγαλύτερη έκταση του αρχαίου λατομείου. Η μετατροπή του εγκαταλελειμμένου λατομείου σε περιοχή με κήπους αποτελούσε μέρος του ευρύτερου σχεδίου καλλωπισμού της πόλης που πραγματοποίησε ο βασιλιάς Ηρώδης στα τέλη του πρώτου π.Χ. αιώνα.

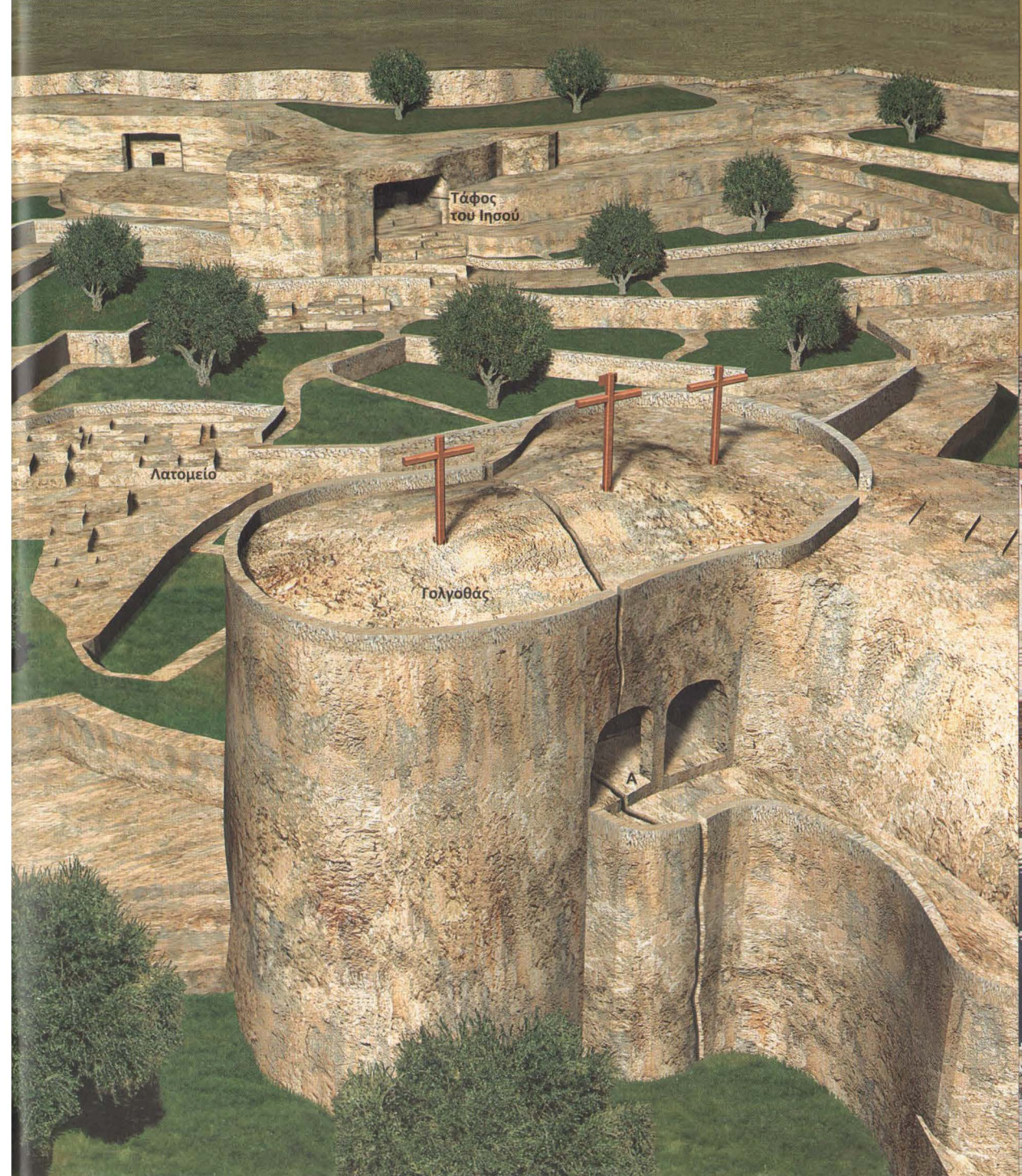
Ο αρχαιολόγος Shimon Gibson περιγράφει ως εξής τη μετατροπή του λατομείου: «Κάποιες εγκαταλελειμμένες περιοχές του λατομείου μετατράπηκαν σε μπαλώματα από περιβόλια και οπωρώνες. ... Οι λάκκοι που υπήρχαν στο έδαφος χρησιμοποιήθηκαν εν μέρει για κηπουρική και δενδροκομία. ... Αυτός ο συνδυασμός ταφικών κοιλοτήτων, λατόμησης και κηπευτικών δραστηριοτήτων ήταν ένα συνηθισμένο φαινόμενο τον πρώτο αιώνα».²⁴¹

Ο γράφων, χρησιμοποιώντας το τοπογραφικό διάγραμμα των αρχαιολόγων Gibson και Taylor (βλ. σελ. 175), καθώς και πλήθος άλλων αρχαιολογικών και ιστορικών δεδομένων, πραγματοποίησε μια σειρά αναπαραστάσεων του τόπου της σταύρωσης και της ταφής του Ιησού, όπως αυτός φαινόταν το 33 μ.Χ. Σε όλες τις αναπαραστάσεις, οι τοποθεσίες του Γολγοθά και του Τάφου του Χριστού — οι αποστάσεις μεταξύ τους, τα μεγέθη, τα υψόμετρα και οι προσανατολισμοί — διέπονται από πραγματικές τιμές και από μέγιστη τοπογραφική ακρίβεια. Ο Γολγοθάς δεν ήταν ένας χωμάτινος λόφος, αλλά ένα βραχώδες ύψωμα, ένας κάθετα κομμένος βράχος που σχηματίστηκε από τις εργασίες λατόμησης. Το μέγιστο βάθος της εκσκαφής στην ανατολική πλευρά του βράχου ξεπερνάει τα 11 μέτρα. Σύμφωνα με τον Ισραηλινό αρχαιολόγο Shlomo Margalit, «η ανατολική πλευρά του Γολγοθά είχε μετατραπεί σε τόπο λατρείας από τους Ιουδαίους χριστιανούς αμέσως μετά την Ανάσταση του Χριστού».²⁴² Την άποψη αυτή είχε τεκμηριώσει αρχικά ο Ιταλός καθηγητής Emmanuele Testa²⁴³ — θέση που τελικά επιβεβαιώθηκε από τον Ισπανό αρχαιολόγο Díez, βάσει των ευρημάτων της διπλής σπηλιάς στην ανατολική πλευρά του βράχου.

²⁴¹ S. Gibson, *The Final Days of Jesus: The Archaeological Evidence*, Νέα Υόρκη 2009, σ. 121.

²⁴² S. Margalit, "The Binated Churches and the Hybrid Binated Church Complexes in Palestine", *LA* 45 (1995), 364.

²⁴³ Βλ. E. Testa, "Grotte dei Misteri" giudeo-cristiane, *LA* 14 (1964), 65-144.

Η ανατολική πλευρά του βράχου του Γολγοθά (ύψους 11 μέτρων) μέσα στους κήπους του αρχαίου λατομείου (αναπαράσταση Χ. Σκαρλακίδης). Στο βάθος, διακρίνουμε τον Τάφο του Ιησού, σε απόσταση 45 μέτρων από τον τόπο της Σταύρωσης. Στο σημείο Α βρίσκεται η διπλή σπηλιά που ανακαλύφθηκε στην ανασκαφή του 1977, η οποία σύμφωνα με τον Ισπανό αρχαιολόγο Díez είχε μετατραπεί σε τόπο λατρείας του Χριστού κατά τον 1ο αιώνα. Ο τόπος της Σταύρωσης ήταν οριοθετημένος με έναν πέτρινο περίβολο, τον οποίο αποδώσαμε κατά προσέγγιση (με διαστάσεις 16×8 μέτρα). Οι κάτοικοι της πόλης έβλεπαν τον Εσταυρωμένο από απόσταση, ευρισκόμενοι περιμετρικά του λατομείου. Οι γνωστοί του Ιησού, όπως γράφει ο ευαγγελιστής Λουκάς, «έστέκοντο καὶ ἔβλεπαν ἀπὸ μακριὰ» (Λουκάς 23, 49).

η έλευση του αγίου Φωτός και η Ανάσταση του Χριστού θεωρούνταν ένα και το αυτό, και αρχικά γιορτάζονταν στην ίδια ακολουθία.⁴⁰

Όπως αναφέρει ο ιερομόναχος Μάξιμος Συμαίος, ο οποίος το έτος 1804 ανακάλυψε στη Μονή του Αγίου Σάββα το πολύτιμο χειρόγραφο που περιέχει το ελληνικό *Τυπικό του Ναού της Αναστάσεως* (κώδ. 43 Μονής Τιμίου Σταυρού), ο χρόνος που όρισαν οι πατέρες για την τελετή του αγίου Φωτός ήταν «δείλης όψιας τοῦ Ἁγίου Σαββάτου»,⁴¹ δηλαδή το σούρουπο του Μεγάλου Σαββάτου. Ακριβώς το ίδιο αναφέρει και ο πατριάρχης Ιεροσολύμων Νεκτάριος ο οποίος, το έτος 1682, κάνει λόγο για το θεϊκό φως που λάμπει στον τάφο του Χριστού «κάθε Μεγάλο Σάββατο, την ώρα του δειλινού».⁴²

Το χειρόγραφο με το *Τυπικό του Ναού της Αναστάσεως* περιέχει και μία σύντομη περιγραφή της τελετής του αγίου Φωτός. Σε αυτό διαβάζουμε: «Και τότε ο πατριάρχης, κατά την είσοδο του στον άγιο Τάφο μαζί με τους ακολούθους του, κάνει τρεις μετάνοιες και προσεύχεται και παρακαλεί για τον ίδιο και για τον λαό· και τότε ανάβει από το άγιον Φως και το δίνει στον αρχιδιάκονο και ο αρχιδιάκονος στον λαό».⁴³ Σύμφωνα με την ανωτέρω περιγραφή, ο πατριάρχης άναβε τις λαμπάδες του από το άγιο Φως που είχε ήδη εμφανιστεί μέσα στον Τάφο. Στις ιστορικές μαρτυρίες που ακολουθούν θα αποκαλυφθούν πολλές μυστικές και αθέατες πτυχές της φανέρωσης του υπερκόσμιου φωτός μέσα στον άδειο και κλειδωμένο τάφο.

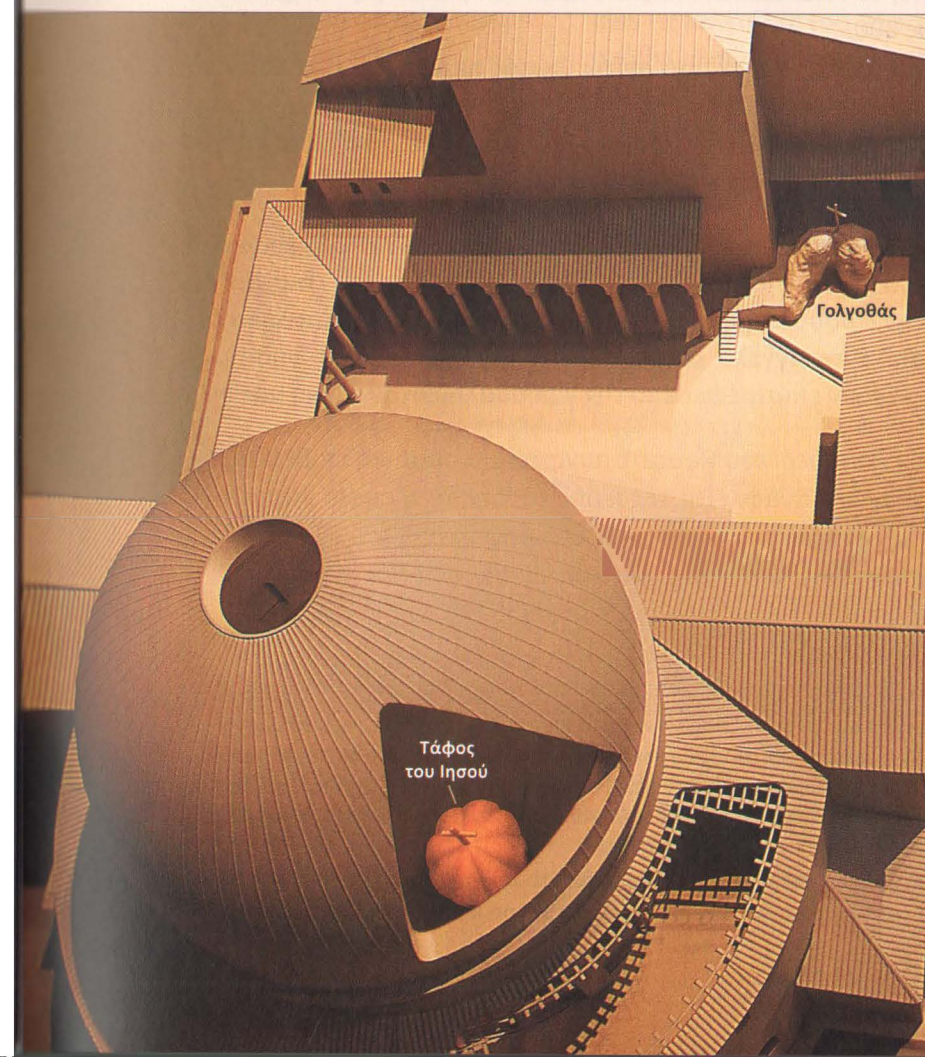
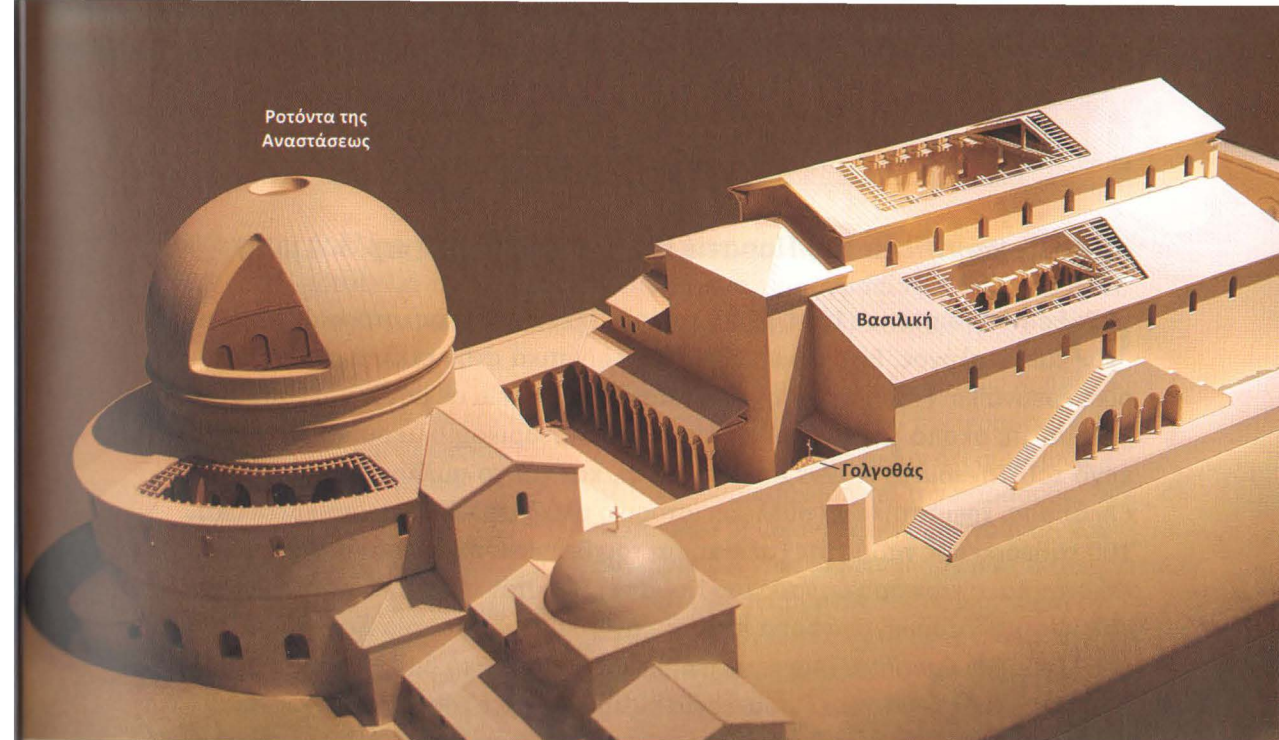
ακολουθίας του Πάσχα, όπως την περιγράφει το ως άνω *Τυπικό*, μπορούμε να επισημάνουμε α) τον τρόπο αφής του αγίου φωτός κατά τον Εσπερινό της νύκτας του Μεγάλου Σαββάτου...»· Π. Σκαλτσής, «Η εορτή του Πάσχα», στο *Το χριστιανικόν εορτολόγιον*, σ. 112.

⁴⁰ Αργότερα η ακολουθία διασπάστηκε για λειτουργικούς λόγους — κυρίως λόγω του μεγάλου αριθμού των νηπίων που βαπτίζονταν την ημέρα του Μεγάλου Σαββάτου.

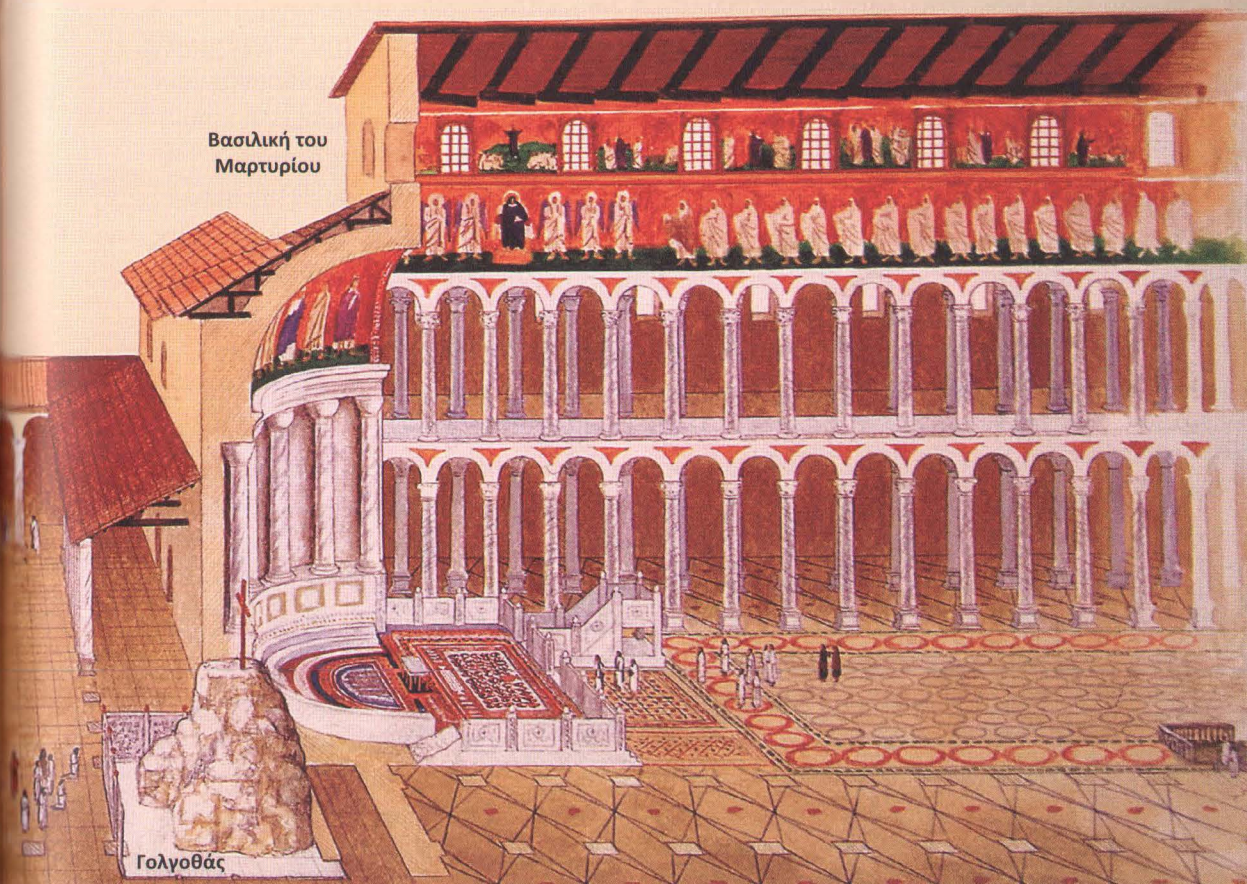
⁴¹ Γράφει ο Συμαίος: «Πάντες οὖν ὁμολογοῦσι, καὶ οἱ βεβαπτισμένοι καὶ οἱ ἀβάπτιστοι, ὡς ὄντες τοῦ θεοῦ θεάματος θεαταί, τό ἀπολάμπον δείλης ὀψίας τοῦ Ἁγίου Σαββάτου ἐν τῷ ζωοδόχῳ Τάφῳ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν θειότατον καὶ ὑπερφυέστατον φῶς, καθ' ἣν ἡμέραν παρελάβομεν κατὰ τοὺς θείους κανόνας ἡμεῖς οἱ ὀρθόδοξοι νὰ ἐορτάζωμεν τό ἅγιον πάσχα καὶ νὰ τελῶμεν, ὡς ἀπὸ τῶν πατέρων παρελάβωμεν, τήν τοιαύτην μυστηριώδη τελετήν, ἣν ἐν παλαιῷ μεμβραίνῳ κάγῳ εὐρών ἐν τῇ τοῦ ἁγίου Σάββα λαύρᾳ»· Α. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, *Ανάλεκτα Ιεροσολυμίτικης Σταχυολογίας*, τ. 3, Αγία Πετρούπολη 1897, σ. 64.

⁴² Νεκτάριος Ιεροσολύμων, *Ἀντίρρησις περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ πάπα*, ἴασις 1682, σ. 207: «τό κατὰ τό ἅγιον Σάββατον περὶ δειλὴν, ἀπολάμπον, ἐν τῷ ζωοδόχῳ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Θεοῦ τάφῳ θειότατον καὶ ὑπερφυέστατον Φῶς».

⁴³ Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, «Τυπικόν της εν Ιεροσολύμοις Εκκλησίας», στο *Ανάλεκτα Ιεροσολυμιτικής Σταχυολογίας*, τ. Β', Αγία Πετρούπολη 1894, σ. 184: «καὶ τότε ἐν τῷ εἰσελθεῖν ὁ πατριάρχης εἰς τὸν ἅγιον Τάφον καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ, πίπτει ἐπὶ πρόσωπον τρίς καὶ δεηθῇ καὶ παρακαλεῖ περὶ ἑαυτοῦ τε καὶ τοῦ λαοῦ· καὶ τότε ἄψει ἐκ τοῦ ἁγίου φῶς καὶ δίδει εἰς τὸν ἀρχιδιάκονον, καὶ ὁ ἀρχιδιάκων τῷ λαῷ».

Το συγκρότημα του Ναού της Αναστάσεως όπως κατασκευάστηκε τον 4ο αιώνα από τους αρχιτέκτονες του Μεγάλου Κωνσταντίνου (μακέτα από το Μουσείο του Πύργου του Δαυίδ της Ιερουσαλήμ). Η Βασιλική εγκαινιάστηκε το 336 μ.Χ., ενώ η Ροτόντα της Αναστάσεως αργότερα, περί το 360 μ.Χ. Στο κέντρο της ροτόντας, όπως διακρίνουμε στην αριστερή εικόνα, υπήρχε ένα κουβούκλιο, το οποίο περιείχε την αυθεντική λαξευμένη σπηλιά του Τάφου του Ιησού.

έναν πολύ κοντινό τάφο. Η καλύτερη επιλογή, ίσως και η μοναδική, ήταν ο τάφος του Ιωσήφ της Αριμαθαίας που βρισκόταν σε απόσταση 45 μέτρων από το σημείο της Σταύρωσης.

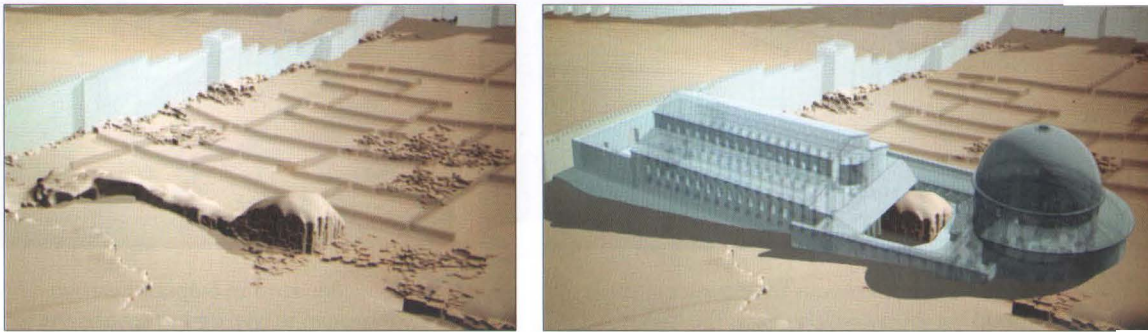
«Εἰς τὸν τόπον ὅπου σταυρώθηκε ὑπῆρχε κήπος καὶ εἰς τὸν κήπον καινούργιο μνήμα εἰς τὸ ὁποῖον κανεῖς ποτὲ δὲν εἶχε ἐνταφιασθῇ», γράφει ο ευαγγελιστής Ιωάννης (19,41), ο οποίος επιπλέον αναφέρει ότι, όταν η Μαρία η Μαгдаληνή είδε τον αναστημένο Χριστό μέσα στο σκοτάδι, δεν τον αναγνώρισε, αλλά νόμισε ότι ήταν ο κηπουρός.

Ο κήπος, λοιπόν, που υπήρχε έξω από τον Τάφο, είχε κάποιον μόνιμο κηπουρό. Στο απόκρυφο *Ευαγγέλιο του Πέτρου* (6, 24) αναφέρεται ότι ο κήπος αυτός, που ήταν καλλιεργήσιμος, αποτελούσε ιδιοκτησία του Ιωσήφ της Αριμαθαίας. Ο Ελβετός ιστορικός Φέλιξ Φάμπρι ορθά αναφέρει ότι ο Ιωσήφ

«είχε αγοράσει αυτόν τον κήπο για τον εαυτό του»,²⁴⁰ καθώς και ότι «όλοι οι κήποι γύρω από την Ιερουσαλήμ ήταν γεμάτοι από βράχους». Οι ανωτέρω πληροφορίες επαληθεύουν άριστα τις ταφικές πρακτικές της Ιερουσαλήμ, διότι την εποχή εκείνη ήταν συνηθισμένη η παρουσία λαξευμένων τάφων μέσα σε ιδιόκτητους κήπους που υπήρχαν σε εγκαταλελειμμένα λατομεία.

Ο κήπος του Ιωσήφ, μέσα στον οποίο ετάφη ο Ιησούς, βρισκόταν σε απόσταση περίπου 120 μέτρων από τα τείχη της πόλης και περίπου 230 μέτρων από την πύλη Γκενάθ, η οποία αναφέρεται από τον Ιώσηπο. Απ' αυτή την πύλη, όπως υποστηρίζουν σήμερα οι περισσότεροι αρχαιολόγοι και μελετητές, διήλθε ο Ιησούς κατευθυνόμενος από το Πραιτώριο προς τον Γολγοθά.

²⁴⁰ *The Book of the Wanderings of Felix Fabri*, τ. 1, κεφ. 2, 4, Λονδίνο 1892.

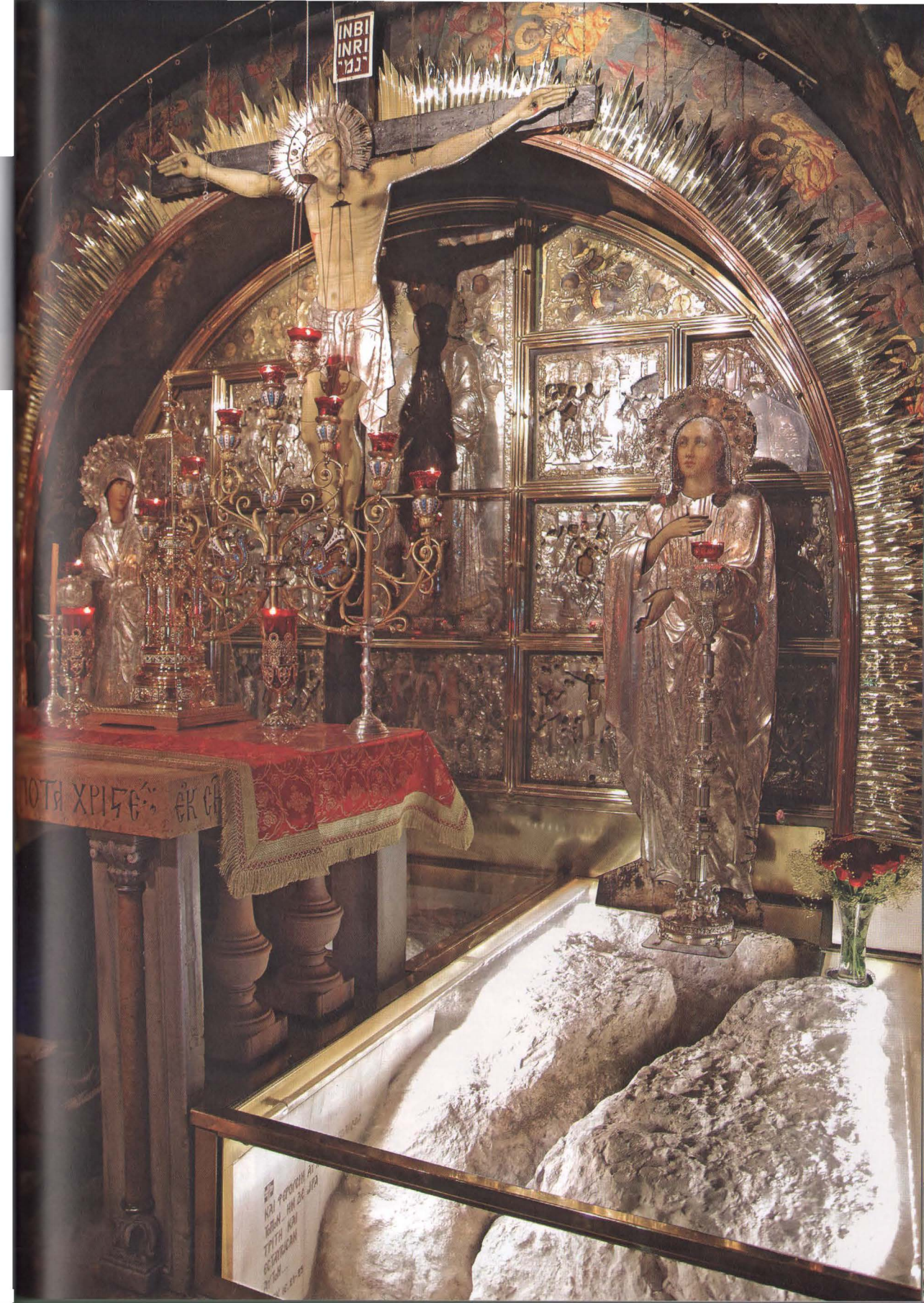

Αριστερά, ο βράχος του Γολγοθά μέσα στο αρχαίο λατομείο. Δεξιά, η ίδια τοποθεσία αν τοποθετούσαμε επάνω της τον Ναό της Αναστάσεως του 4ου αιώνα – αναπαραστάσεις του Γερμανικού Ινστιτούτου Αρχαιολογίας της Ιερουσαλήμ, Μουσείο Church of the Redeemer.

Σε άλλες δύο ανασκαφές που έγιναν κοντά στον Ναό της Αναστάσεως (στη θέση Μουριστάν και στον Ναό του Λυτρωτή), τα κεραμικά αγγεία που βρέθηκαν φανέρωσαν ότι η χρήση του λατομείου είχε αρχίσει ήδη από τον 7ο π.Χ. αιώνα. Μέσα σε αυτό το λατομείο ο βράχος του Γολγοθά αποτελούσε ένα μέρος του βραχώδους εδάφους το οποίο δεν χρησιμοποιήθηκε. Όπως υποστηρίζουν ομόφωνα οι αρχαιολόγοι και οι μελετητές, ο βράχος του Γολγοθά απορρίφθηκε από τους αρχαίους λατόμους εξαιτίας της μέτριας αντοχής και ποιότητας του ασβεστολιθικού πετρώματος.²²⁶ Τελικά, αυτόν τον βράχο που απέρριψαν οι λατόμοι, αυτόν τον βράχο επέλεξε ο Υιός του Θεού. Ο βράχος, που κρίθηκε ακατάλληλος για τη μέτρια αντοχή του, κατάφερε να στηρίξει τον Εσταυρωμένο Θεάνθρωπο που έφερε πάνω του το αβάσταχτο φορτίο των αμαρτιών του ανθρωπίνου γένους.

Δεξιά, ο τόπος της Σταύρωσης του Ιησού, μέσα στο ελληνορθόδοξο παρεκκλήσι του Γολγοθά. Ο Εσταυρωμένος έχει στραμμένο το πρόσωπό του δυτικά, όπως ήταν και στην πραγματική Σταύρωση. Μέσα στο προστατευτικό γυαλί διακρίνεται ο βράχος που σχίστηκε από τον δυνατό σεισμό που έγινε την ώρα της Σταύρωσης, όταν ο Ιησούς εφώναξε με δυνατή φωνή και εν συνέχεια εξέπνευσε: «ΑΛΛ' ὁ Ἰησοῦς, ἀφοῦ ἐφώναξε ἀκόμη μία φορά μέ δυνατή φωνή, ἔφησε τό πνεῦμα του. Καί ἀμέσως τό καταπέτασμα τοῦ ναοῦ ἐσχίσθηκε σέ δύο κομμάτια ἀπό ἐπάνω ἔως κάτω, καί ἡ γῆ ἐσεισθήκε καί οἱ βράχοι ἐσχίσθησαν» (Ματθαίος 27, 50-51). Ο πατριάρχης Ιεροσολύμων Κύριλλος αναφέρει ότι η ρωγμή του βράχου ήταν ορατή τον 4ο αιώνα (βλ. *Κατηχήσεις*, 13.39).

²²⁶ S. Gibson & J. Taylor, *Beneath the Church of the Holy Sepulchre*, Λονδίνο 1994, σ. 60: «Δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι οι πρώτοι λατόμοι άφησαν αναξιοποίητη αυτή τη βραχώδη προεξοχή επειδή ήταν εντόνως ελαττωματική». Το ίδιο υποστηρίζει και ο αρχιτέκτονας Χρήστος Κατσιμπίνης, επικεφαλής της ανασκαφής του 1977 στην ανατολική πλευρά του Γολγοθά: «Λόγω της κακής ποιότητας του πετρώματος παρέμεινε αχρησιμοποίητος». C. Katsibinis, "The Uncovering of the Eastern Side of the Hill of Calvary", *LA* 27 (1977), 208.

46. Ο ανώνυμος Γάλλος χρονογράφος (περ. 1200 μ.Χ.)

Ο ανώνυμος Γάλλος χρονογράφος επισκέφθηκε την Ιερουσαλήμ μετά την κατάκτηση της πόλης από τον σουλτάνο Σαλαντίν, κατά την περίοδο 1187-1229, χωρίς να γνωρίζουμε το ακριβές έτος. Το χρονικό στο οποίο περιγράφει τις περιηγήσεις του έχει τίτλο *Haec est via ad Terram Sanctam* (Αυτός είναι ο δρόμος για τους Αγίους Τόπους). Σε αυτό το χρονικό διαβάζουμε: «Πιο πέρα, στον τάφο του Κυρίου, καίει συνήθως μια υπέροχα στολισμένη κανδήλα, η οποία σβήνει μόνη της κάθε χρόνο την ημέρα της [Μεγάλης] Παρασκευής κατά τις τρεις το μεσημέρι, και την ημέρα του Πάσχα, την ώρα της Αναστάσεως του Χριστού, ανάβει και πάλι μόνη της».¹⁹³

Η αναφορά ότι η κανδήλα έσβηνε μόνη της τη Μεγάλη Παρασκευή προκαλεί εύλογα απορία. Ο Γάλλος καθηγητής Stéphane Milovitch,¹⁹⁴ σχολιάζοντας την ανωτέρω μαρτυρία, επισημαίνει: «Μετά την πτώση της Ιερουσαλήμ το 1187, η κάθοδος [του Φωτός] γίνεται χωρίς την ολοκλήρωση της τελετής: σε αυτό το σημείο το θαύμα έχει απολογητικό χαρακτήρα έναντι των μουσουλμάνων. Μια κανδήλα σβήνει μόνη της στις τρεις το μεσημέρι τη Μεγάλη Παρασκευή και ξανανάβει την ώρα της Αναστάσεως του Χριστού».¹⁹⁵

Η επισήμανση του καθηγητή Milovitch είναι πολύ εύστοχη. Η αναφορά ότι η κανδήλα έσβηνε και ξανάναβε μόνη της μέσα στον Τάφο υποδηλώνει ότι το θαύμα πραγματοποιούνταν κατά κάποιον τρόπο μόνο του, ακόμη και στις περιπτώσεις που οι μουσουλμάνοι απαγόρευαν τη διεξαγωγή της τελετής. Η αναφορά ότι το Φως φανερωνόταν την ώρα της Αναστάσεως του Χριστού, καταδεικνύει ότι το άγιο Φως ταυτίζεται με το άκτιστο Φως της Αναστάσεως.

¹⁹³ *Itineraria Hierosolymitana Crucesignatorum (saec. XII-XIII)*, μετάφρ. S. de Sandoli, τ. III, Ιερουσαλήμ 1983, σ. 18. Το λατινικό πρωτότυπο αναφέρει: "Et ultra sepulchrum Domini ardet frequenter lampas mirabiliter ornata, quae singulis annis in parasceve, hora nona, per se extinguitur et in die paschae, hora resurrectionis Christi a mortuis, iterum per se incenditur". T. Tobler (ed.), *Theodorici Libellus, "Anonymus III"*, *Haec est via ad Terram Sanctam*, Παρίσι 1865, σ. 131. Ο Titus Tobler εξέδωσε το έργο βάσει του κώδικα Vienna Lat. 509. Μια ανάλογη μαρτυρία συναντάμε το έτος 1357 και από τον Άγγλο συγγραφέα Τζων Μάντεβιλ: «Ανάμεσα στις κανδήλες υπάρχει και μία που καίει πάντοτε μπροστά από τον τάφο, και κάθε Μεγάλη Παρασκευή σβήνει από μόνη της, ενώ την Κυριακή του Πάσχα ανάβει ξανά από μόνη της, εκείνη ακριβώς την ώρα που ο Κύριος αναστήθηκε από τον θάνατο στη ζωή». *The travels of Sir John Mandeville*, μετάφρ. C.W. Moseley, Middlesex 1983, σ. 77.

¹⁹⁴ Ο ιερομόναχος Stéphane Milovitch είναι καθηγητής Λειτουργικής και Λατινικών στο Studium Theologicum Jerosolymitanum.

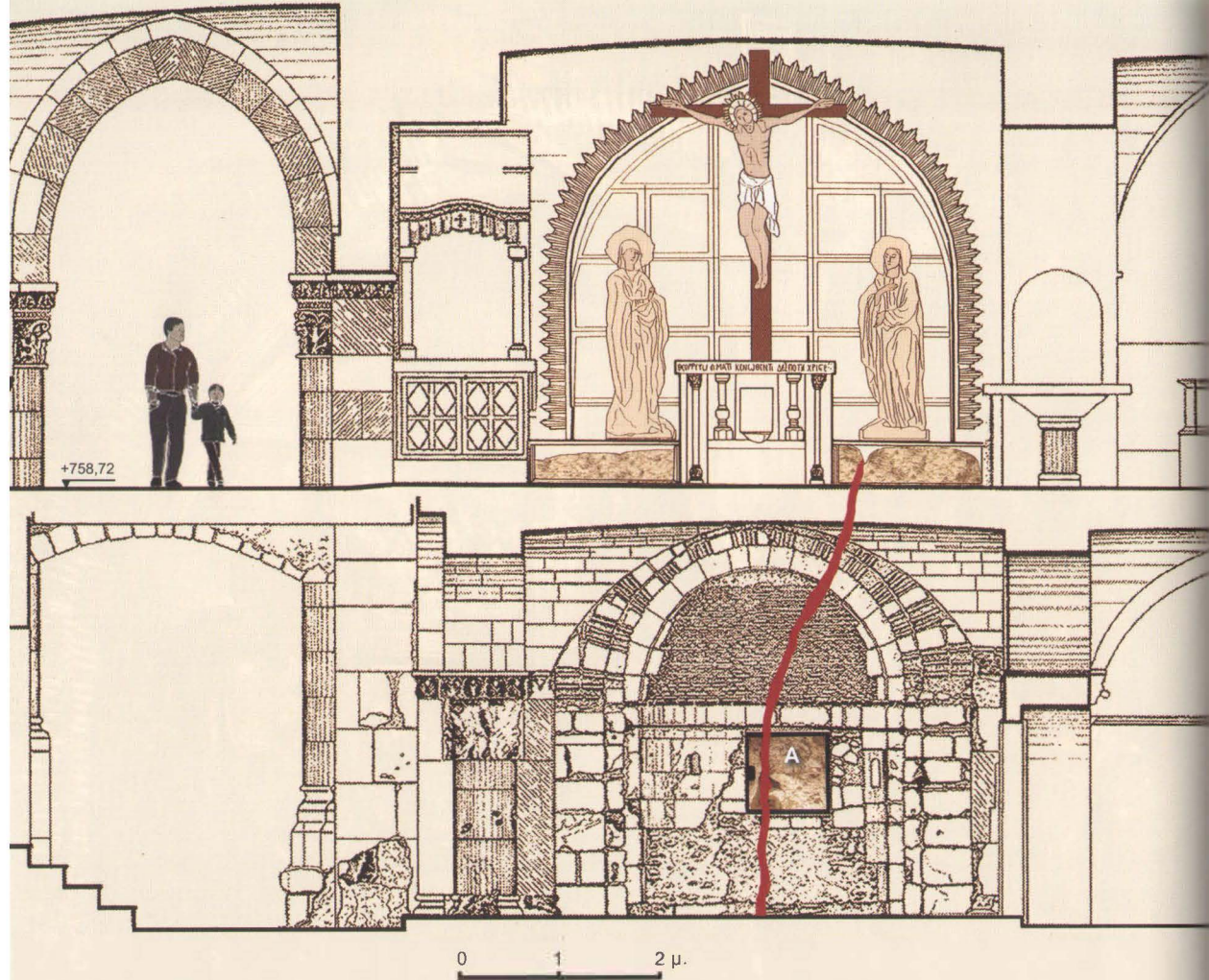
¹⁹⁵ S. Milovitch, *Quotidianamente Da Prima del 1336: La Processione Che Celebra La Morte E Risurrezione del Signore*, Μιλάνο 2014, σ. 131.

Δεξιά, κατακόρυφη οψοτομή του ανακαινισμένου κουβουκλίου του παναγίου Τάφου. Στο κάτω μέρος διακρίνουμε τον αυθεντικό βράχο του Τάφου που σώζεται σήμερα. Στο σημείο Α βρίσκεται η λαξευμένη ταφική κόγχη του βράχου στην οποία αποτέθηκε το νεκρό σώμα του Ιησού. Στο σημείο Β βρίσκεται ένα παράθυρο που τοποθετήθηκε στον νότιο τοίχο του εσωτερικού θαλάμου του κουβουκλίου. Πάνω, βλέπουμε το παράθυρο σε ορθοφωτογραφία. Πίσω από το γυαλί διακρίνουμε τον αυθεντικό βράχο του Τάφου. Σχέδια του Εργαστηρίου Φωτογραμμετρίας, της Σχολής Τοπογράφων, ΕΜΠ.

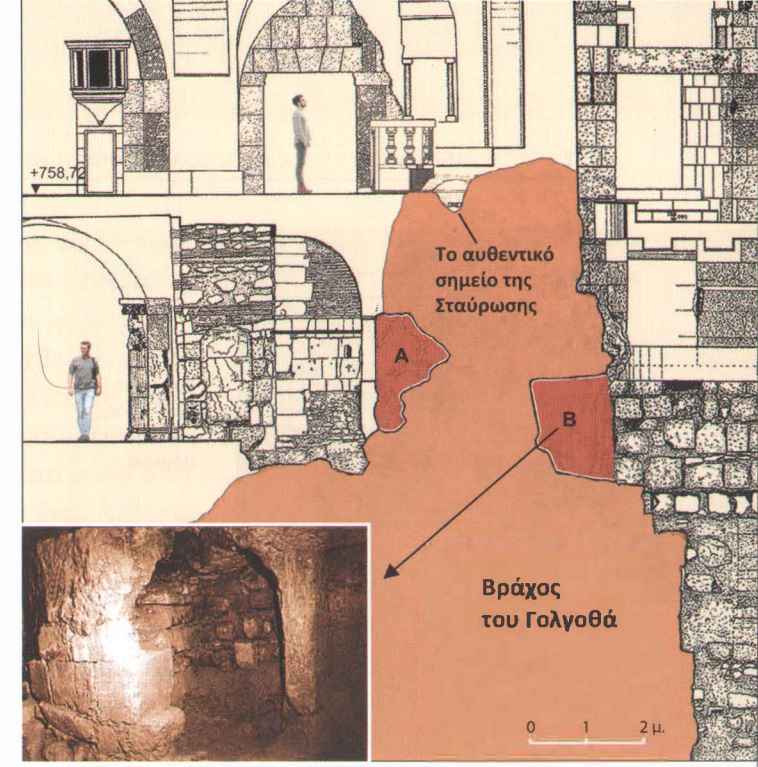
Ο αυθεντικός βράχος του λαξευμένου Τάφου

Πάνω, κατά μήκος τομή του παρεκκλησίου του Γολγοθά (κοιτάζουμε ανατολικά). Η ρωγμή που προκάλεσε ο δυνατός σεισμός διαπέρασε ολόκληρο τον βράχο του Γολγοθά, από την κορυφή μέχρι τη βάση του. Με κόκκινο χρώμα σημειώνεται η πορεία της ρωγμής. Στο σημείο Α, τρία μέτρα χαμηλότερα από το σημείο της Σταύρωσης, υπάρχει μία γυάλινη προθήκη, πίσω από την οποία βρίσκεται η αποκαλούμενη σπηλιά του Αδάμ.

Αριστερά, διακρίνουμε ένα μέρος της ρωγμής πίσω από τη γυάλινη προθήκη.

Πλάγια τομή του βράχου του Γολγοθά, στην οποία διακρίνουμε τη σημερινή μορφή του βράχου (κοιτάζουμε βόρεια). Η δεξιά πλευρά του βράχου (ανατολική) έχει ύψος 11,20 μέτρα. Το μικρό μέγεθος της κορυφής του βράχου, που έχει διαστάσεις 4,30x2,80 μέτρα, οφείλεται στην απόφαση των αρχιτεκτόνων του Μεγάλου Κωνσταντίνου να αποκόψουν μεγάλα τμήματα βράχου γύρω από το σημείο της Σταύρωσης, με σκοπό να ανοικοδομήσουν ανεμπόδιστα τη βασιλική. Στο σημείο Α βρίσκεται η αποκαλούμενη σπηλιά του Αδάμ. Στο σημείο Β βρίσκεται η διπλή σπηλιά (πρώην τάφος) της δεξιάς εικόνας.

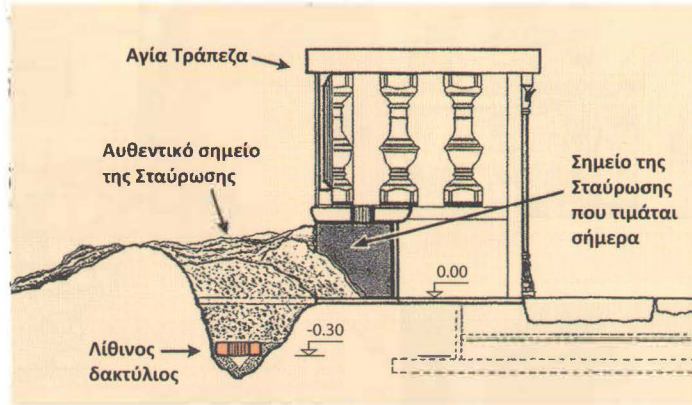

Η διπλή σπηλιά που ανακαλύφθηκε στην ανατολική πλευρά του Γολγοθά κατά την ανασκαφή του 1977 αποτελεί μία από τις σημαντικότερες ανακαλύψεις της χριστιανικής αρχαιολογίας, διότι, όπως φανέρωσαν τα ευρήματά της, είχε μετατραπεί σε τόπο λατρείας από τους πιστούς του Χριστού (πιθανώς και από τους μαθητές του) κατά τη διάρκεια του πρώτου αιώνα. Ο Ισπανός αρχαιολόγος Fernández Díez, που ήταν επικεφαλής της ανασκαφής,²²⁷ αναφέρει: «Αυτή η σπηλιά επιστρώθηκε και διακοσμήθηκε τον πρώτο αιώνα, όταν ο βράχος ήταν ήδη διαρρηγμένος. Αφού παρέμεινε σε χρήση για κάποιο διάστημα, επιστρώθηκε και βάφτηκε τουλάχιστον δύο φορές. Καταστράφηκε όχι αργότερα από το πρώτο μισό του δεύτερου αιώνα ... πιθανώς κατά την ανέγερση του ναού της Αφροδίτης».²²⁸ Η ρωγμή της Σταύρωσης έχει διαπεράσει και αυτή τη σπηλιά. Μέσα στη ρωγμή βρέθηκε πολύχρωμο διακοσμητικό υλικό του πρώτου αιώνα.²²⁹

²²⁷ Για την ανασκαφή αυτή βλ. C. Katsimbini, ό.π., 197-208.

²²⁸ F. Díez, *El Calvario y la Cueva de Adán: el resultado de las últimas excavaciones en la basilica del Santo Sepulcro*, Estella, Navarra Avda 2004, σ. 41.

²²⁹ Ο καθηγητής Γεώργιος Λάββας αναφέρει τα εξής για το πολύχρωμο υλικό: «Η κεραμική και τα ίχνη κονιαμάτων, τσιμέντου και μαρμαροκονίας στο δάπεδο σε διάφορα χρώματα (κόκκινο, σερία, κίτρινο, πράσινο, ώχρας και λευκό) ως ταινίες διακοσμητικές, δείχνουν ότι η κοιλότητα είχε διαμορφωθεί σε χώρο με λειτουργία λατρευτική και όχι πλέον ταφική. Η διακοσμητική αυτή επένδυση φαίνεται ότι αποσκοπούσε να καλύψει σε ορισμένα σημεία τη σεισμική ρωγμή»· Γ. Λάββας, «Ο Πανίερος Ναός της Αναστάσεως», *Corpus* 60, (Αθήνα 2004), 40.

Πάνω, εγκάρσια τομή του βράχου του Γολγοθά στο σημείο της Σταύρωσης. Κάτω, ο λίθινος δακτύλιος που βρέθηκε στον πυθμένα της οπής της Σταύρωσης.

νός τοποθέτησε την Αγία Τράπεζα στην κορυφή του Γολγοθά 40 εκατοστά δυτικότερα από το αυθεντικό σημείο της Σταύρωσης — από σεβασμό προς το ιερό σημείο και με σκοπό να το προστατεύσει από μελλοντικές φθορές. Έκτοτε, το αυθεντικό σημείο της Σταύρωσης καλύφθηκε με μαρμάρινες πλά-

Ο αρχιτέκτων Δρ. Θ. Μητρόπουλος, που συμμετείχε στην ανασκαφή, αναφέρει σχετικά με τα ευρήματα της σπηλιάς: «Το μικρό σπήλαιο ... ήταν αρχικά τάφος που μετετράπη κατά την πρωτοχριστιανική περίοδο σε λατρευτικό χώρο. ... Τα υπολείμματα της κεραμικής που βρέθηκαν στο εσωτερικό του από τον αρχαιολόγο Fernández Díez καθώς και τα υπολείμματα από ψηφιδωτό διάκοσμο αποδεικνύουν την παρουσία λατρευτικού χώρου».²³⁰

Η μικρή αυτή σπηλιά αποτελεί το αρχαιότερο παρεκκλήσι της ιστορίας — ένα μέρος στο οποίο οι χριστιανοί του πρώτου αιώνα λάτρευαν τον αναστάνα Χριστό. Ήταν άλλωστε το πλέον κατάλληλο μέρος για να ασκήσουν τη λατρεία τους, τέσσερα μόλις μέτρα κάτω από το σημείο της Σταύρωσης. Τι γνωρίζουμε όμως σήμερα για το αυθεντικό σημείο της Σταύρωσης;

Το 1810, δύο έτη μετά τη μεγάλη πυρκαγιά του 1808, ο αρχιτέκτονας Τζελεπής Κομνη-

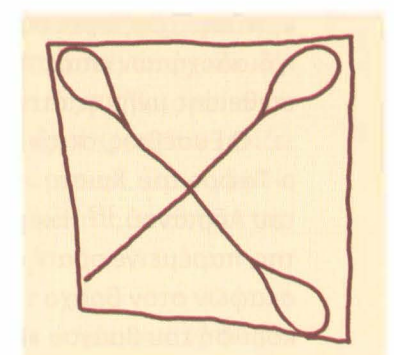
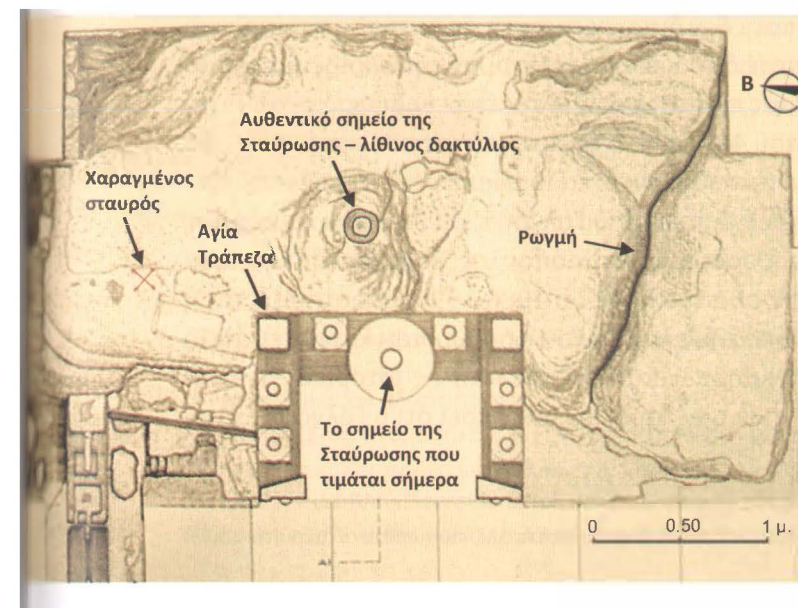
²³⁰ Θ. Μητρόπουλος, *Ο πανίερος Ναός της Αναστάσεως Ιεροσολύμων*, Θεσσαλονίκη 2009, σ. 263.

κες και ουδείς πλέον μπορούσε να το προσεγγίσει. Δύο αιώνες αργότερα, το 1886, αποφασίστηκε να αποκολληθούν οι μαρμάρινες πλάκες προκειμένου να διεξαχθεί ανασκαφική έρευνα για πρώτη φορά σε αυτό το σημείο. Τα ευρήματα ήταν εντυπωσιακά.

Σε βάθος 40 εκατοστών μέσα στην οπή της Σταύρωσης ανακαλύφθηκε ένας λίθινος δακτύλιος με εξωτερική διάμετρο 19 εκατοστών. Ο δακτύλιος αυτός μας γνωστοποιεί το ακριβές σημείο στο οποίο στερεώθηκε ο Σταυρός του Χριστού. Σύμφωνα με τους δύο επικεφαλής της ανασκαφής, καθηγητή Γ. Λάββα και Δρ. Θ. Μητρόπουλο, ο δακτύλιος και το επίχρισμα με το οποίο ήταν καλυμμένος χρονολογούνται στην πρωτοχριστιανική περίοδο (33-135 μ.Χ.), πριν τη δημιουργία του φόρουμ του Αδριανού. Κατά τη διάρκεια της ίδιας ανασκαφής, σε απόσταση 1,23 μέτρων από το σημείο της Σταύρωσης, βρέθηκε ένας σταυρός (13×13 εκατοστά) χαραγμένος στο ίδιο επίχρισμα που είχε και ο δακτύλιος.

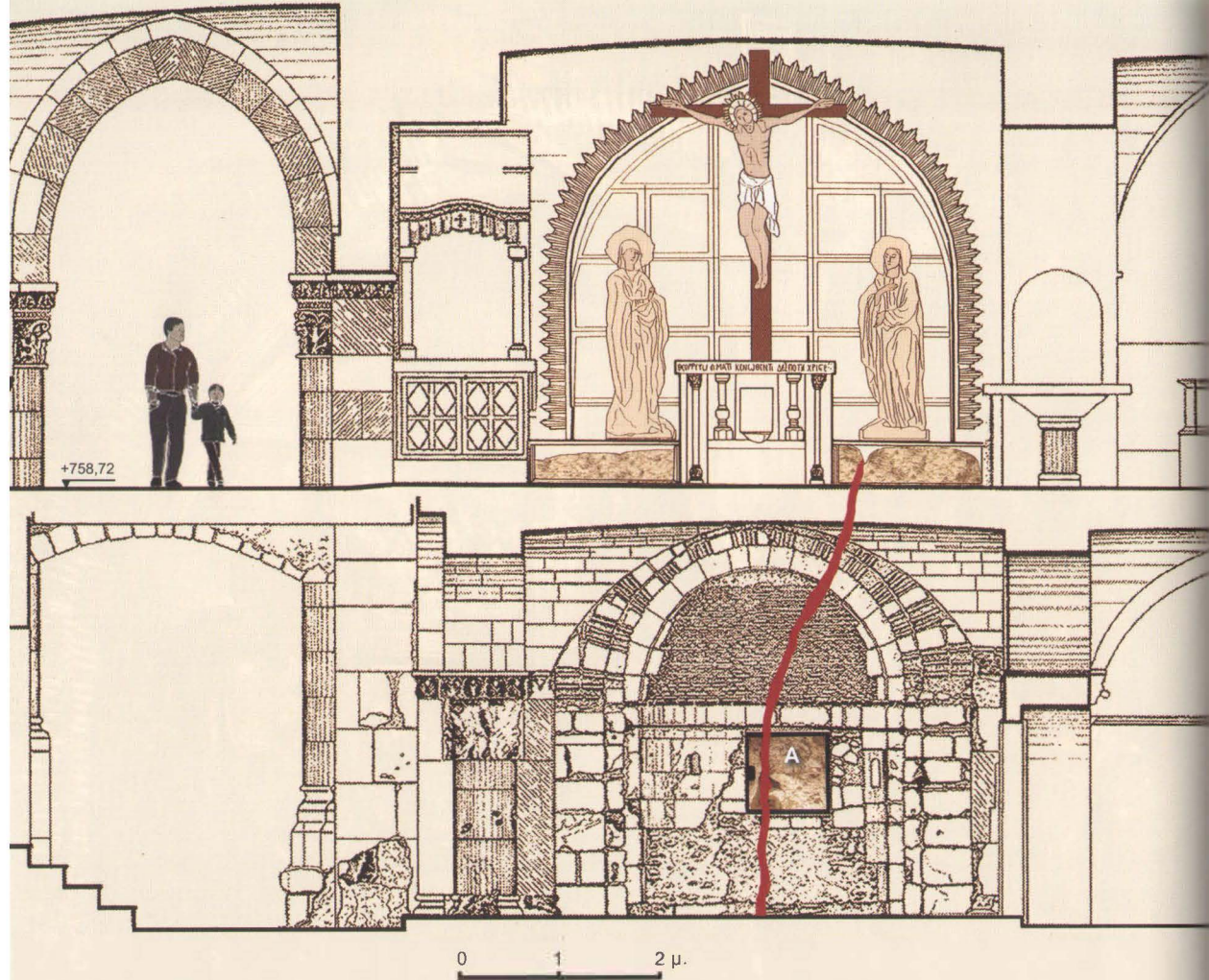

Ο σταυρός που βρέθηκε στην κορυφή του Γολγοθά, χαραγμένος σε επίχρισμα από ασβεστοκονίαμα. Οι τρεις κεραίες του καταλήγουν σε καμπυλόμορφα σχήματα ενώ η τέταρτη καταλήγει στη γωνία του τετραγώνου. Σύμφωνα με τον Δρ. Θ. Μητρόπουλο, «δεν χωράει καμία αμφιβολία ότι η τέταρτη αυτή κεραία συμβολίζει την αθέατη κεραία του Σταυρού που ήταν σφηνωμένη στο σημείο της Σταύρωσης πάνω στον βράχο» (ό.π., σ. 263).

Πάνω, αποτύπωση του σχήματος του χαραγμένου σταυρού.

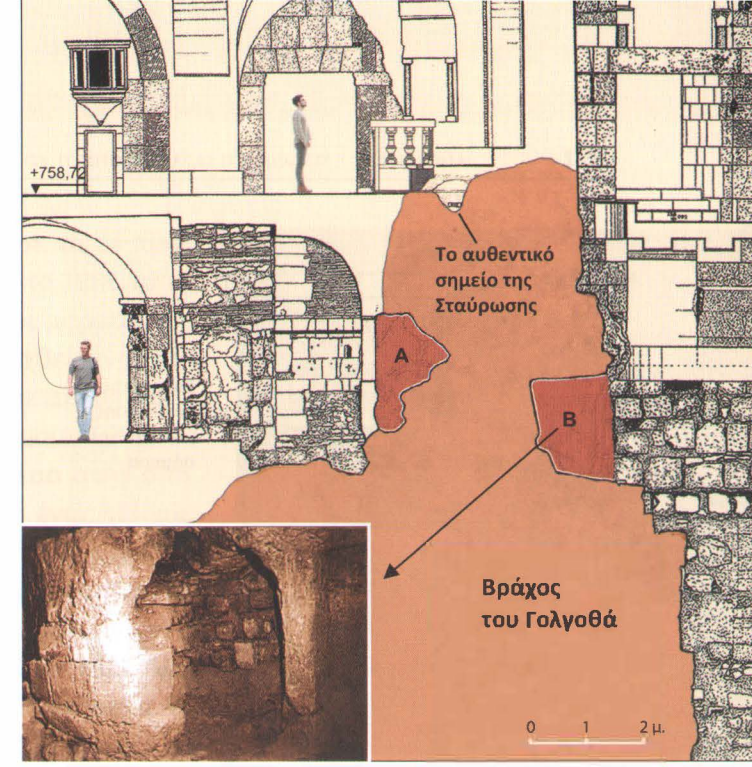
Αριστερά, σχέδιο αποτύπωσης (κάτοψη) του βράχου του Γολγοθά (αποτύπωση Θ. Μητρόπουλος, Γ. Λάββας).

Πάνω, κατά μήκος τομή του παρεκκλησίου του Γολγοθά (κοιτάζουμε ανατολικά). Η ρωγμή που προκάλεσε ο δυνατός σεισμός διαπέρασε ολόκληρο τον βράχο του Γολγοθά, από την κορυφή μέχρι τη βάση του. Με κόκκινο χρώμα σημειώνεται η πορεία της ρωγμής. Στο σημείο Α, τρία μέτρα χαμηλότερα από το σημείο της Σταύρωσης, υπάρχει μία γυάλινη προθήκη, πίσω από την οποία βρίσκεται η αποκαλούμενη σπηλιά του Αδάμ.

Αριστερά, διακρίνουμε ένα μέρος της ρωγμής πίσω από τη γυάλινη προθήκη.

Πλάγια τομή του βράχου του Γολγοθά, στην οποία διακρίνουμε τη σημερινή μορφή του βράχου (κοιτάζουμε βόρεια). Η δεξιά πλευρά του βράχου (ανατολική) έχει ύψος 11,20 μέτρα. Το μικρό μέγεθος της κορυφής του βράχου, που έχει διαστάσεις 4,30x2,80 μέτρα, οφείλεται στην απόφαση των αρχιτεκτόνων του Μεγάλου Κωνσταντίνου να αποκόψουν μεγάλα τμήματα βράχου γύρω από το σημείο της Σταύρωσης, με σκοπό να ανοικοδομήσουν ανεμπόδιστα τη βασιλική. Στο σημείο Α βρίσκεται η αποκαλούμενη σπηλιά του Αδάμ. Στο σημείο Β βρίσκεται η διπλή σπηλιά (πρώην τάφος) της δεξιάς εικόνας.

Η διπλή σπηλιά που ανακαλύφθηκε στην ανατολική πλευρά του Γολγοθά κατά την ανασκαφή του 1977 αποτελεί μία από τις σημαντικότερες ανακαλύψεις της χριστιανικής αρχαιολογίας, διότι, όπως φανέρωσαν τα ευρήματά της, είχε μετατραπεί σε τόπο λατρείας από τους πιστούς του Χριστού (πιθανώς και από τους μαθητές του) κατά τη διάρκεια του πρώτου αιώνα. Ο Ισπανός αρχαιολόγος Fernández Díez, που ήταν επικεφαλής της ανασκαφής,²²⁷ αναφέρει: «Αυτή η σπηλιά επιστρώθηκε και διακοσμήθηκε τον πρώτο αιώνα, όταν ο βράχος ήταν ήδη διαρρηγμένος. Αφού παρέμεινε σε χρήση για κάποιο διάστημα, επιστρώθηκε και βάφτηκε τουλάχιστον δύο φορές. Καταστράφηκε όχι αργότερα από το πρώτο μισό του δεύτερου αιώνα ... πιθανώς κατά την ανέγερση του ναού της Αφροδίτης».²²⁸ Η ρωγμή της Σταύρωσης έχει διαπεράσει και αυτή τη σπηλιά. Μέσα στη ρωγμή βρέθηκε πολύχρωμο διακοσμητικό υλικό του πρώτου αιώνα.²²⁹

²²⁷ Για την ανασκαφή αυτή βλ. C. Katsimbini, ό.π., 197-208.

²²⁸ F. Díez, *El Calvario y la Cueva de Adán: el resultado de las últimas excavaciones en la basilica del Santo Sepulcro*, Estella, Navarra Avda 2004, σ. 41.

²²⁹ Ο καθηγητής Γεώργιος Λάββας αναφέρει τα εξής για το πολύχρωμο υλικό: «Η κεραμική και τα ίχνη κονιαμάτων, τσιμέντου και μαρμαροκονίας στο δάπεδο σε διάφορα χρώματα (κόκκινο, σερία, κίτρινο, πράσινο, ώχρας και λευκό) ως ταινίες διακοσμητικές, δείχνουν ότι η κοιλότητα είχε διαμορφωθεί σε χώρο με λειτουργία λατρευτική και όχι πλέον ταφική. Η διακοσμητική αυτή επένδυση φαίνεται ότι αποσκοπούσε να καλύψει σε ορισμένα σημεία τη σεισμική ρωγμή»· Γ. Λάββας, «Ο Πανίερος Ναός της Αναστάσεως», *Corpus* 60, (Αθήνα 2004), 40.

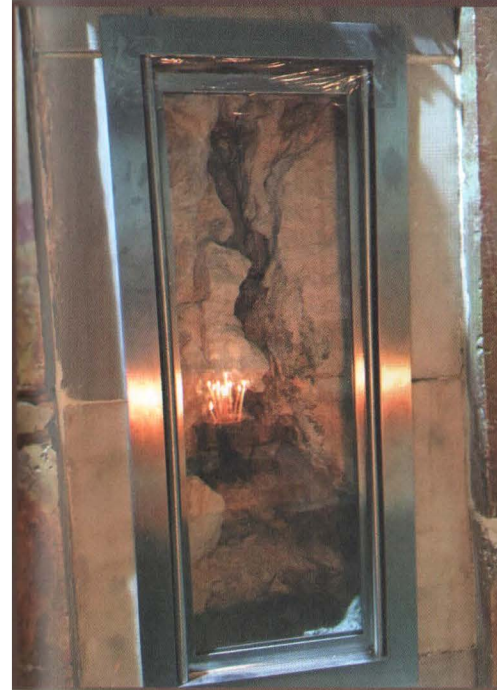
61. Η κάθοδος του αγίου Φωτός σε Αιθίοπα προσκυνητή (15ος αι.)

Στο αιθιοπικό έργο «Το Βιβλίο των θαυμάτων της Παρθένου Μαρίας» (*Ta'amra Maryam*), που ολοκληρώθηκε περί το έτος 1470, περιέχεται μια διήγηση με τίτλο «Η ιστορία του αγίου Φωτός του Μεγάλου Σαββάτου»,²⁵⁹ η οποία γράφτηκε από έναν ανώνυμο Αιθίοπα που ζούσε στην Ιερουσαλήμ. Σε αυτή τη διήγηση, πληροφορούμαστε ότι κάποιο έτος στα μέσα του 15ου αιώνα είχε διακοπεί η πορεία των караβανιών των προσκυνητών προς την Ιερουσαλήμ εξαιτίας των αλληπάλληλων επιθέσεων από συμμορίες ληστών. Αυτό είχε ως επακόλουθο οι συμμετέχοντες στην τελετή του αγίου Φωτός εκείνο το έτος να είναι ελάχιστοι. Ανάμεσά τους υπήρχε ένας Αιθίοπας προσκυνητής ο οποίος, σύμφωνα με τη διήγηση, ήρθε σε διαπληκτισμό με κάποιους άλλους πιστούς, οι οποίοι τον πρόσβαλαν και του ζήτησαν να φύγει από κοντά τους. Εκείνος, αφού απομακρύνθηκε λίγα μέτρα, στάθηκε σ' ένα μικρό παρεκκλήσι της Θεοτόκου, το οποίο βρίσκεται σε απόσταση 17 περίπου μέτρων νοτίως του παναγίου Τάφου και σήμερα ανήκει στη δικαιοδοσία των Αρμενίων. Στη συνέχεια της διήγησής του, ο Αιθίοπας συγγραφέας σημειώνει:

«Έτσι, ενώ εκείνος ο προσκυνητής στεκόταν προσευχόμενος [στο παρεκκλήσι της Θεοτόκου], υπενθυμίζοντας στην Παναγία την αδικία που διαπράχθηκε όταν τον έδιωξαν, κατήλθε πάνω του ένα φως από τον ουρανό. ... Αυτός, όμως, επειδή είχε την καρδιά του στραμμένη στον ουρανό συνεχίζοντας τις προσευχές του προς την Παναγία, δεν αντιλήφθηκε την παρουσία του φωτός. ... Τότε του φώναξαν και του είπαν: “Δεν βλέπεις, άνθρωπε του Θεού το φως που φλέγεται στα χέρια σου;”. Και τότε επανήλθε στον εαυτό του και ο πόνος του μετατράπηκε σε χαρά και ικανοποίηση. Και οι παριστάμενοι που τον πρόσβαλαν και τον έδιωξαν, όταν το είδαν αυτό, ντράπηκαν και φοβήθηκαν ... και πλησίασαν στο σημείο όπου είχε κατέλθει το φως και παρακάλεσαν τον προσκυνητή να τους συγχωρέσει για την αδικία που υπέστη, και εκείνος τους συγχώρεσε».²⁶⁰

²⁵⁹ Το έργο εκδόθηκε στα αιθιοπικά και μεταφράστηκε στα ιταλικά από τον Ιταλό Ανατολιστή Dr. Enrico Cerulli. Η αιθιοπική έκδοση βασίστηκε σ' ένα χειρόγραφο που βρίσκεται στη Biblioteca Giovardiana της πόλης Veroli, το οποίο γράφτηκε το έτος 1517, καθώς και σε άλλα μεταγενέστερα χειρόγραφα.

²⁶⁰ Μετάφρ. από: E. Cerulli, *Il libro etiopico dei miracoli di Maria*, τ. 1, Ρώμη 1943, σ. 132.

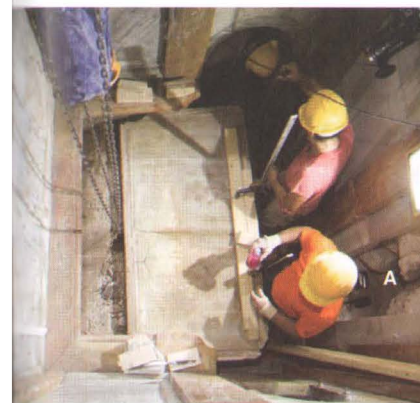

Πάνω, το γυάλινο πλαίσιο που τοποθετήθηκε στον νότιο τοίχο του εσωτερικού θαλάμου του κουβουκλίου. Πίσω από το γυαλί διακρίνεται ο αυθεντικός βράχος του Τάφου. Δεξιά, η ανοιγμένη ταφόπλακα του Τάφου του Ιησού.

Κάτω αριστερά, στις 26 Οκτωβρίου του 2016, ειδικοί εργάτες μετατοπίζουν τη μαρμαρίνη ταφόπλακα του Τάφου του Ιησού, η οποία βρίσκεται στη θέση αυτή από το έτος 1810. Στο σημείο Α διακρίνουμε τον αυθεντικό βράχο, όπου αργότερα τοποθετήθηκε το γυάλινο πλαίσιο. Κάτω δεξιά διακρίνουμε τη μετατοπισμένη ταφόπλακα. Κάτω από αυτή βρέθηκε μια σπασμένη μαρμαρίνη πλάκα, και κάτω από αυτή ο αυθεντικός βράχος στον οποίο εναποτέθηκε το σώμα του Ιησού. Η επικεφαλής του έργου αποκατάστασης και συντήρησης του ιερού κουβουκλίου, καθηγήτρια του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου, κ. Αντωνία Μοροπούλου, ανέφερε τα εξής: «Όταν

ανοίξαμε τον Τάφο ζήσαμε το θαύμα. Όταν οι συνεργάτες μου πήγαν να μετρήσουν, τα όργανα που τοποθετήθηκαν στον Τάφο δεν λειτούργησαν. Οι υπολογιστές που τα υποστήριζαν σταμάτησαν να δουλεύουν. Όλες οι ηλεκτρομαγνητικές μέθοδοι που χρησιμοποιήσαμε βραχυκυκλώθηκαν. Αισθανόμασταν όλοι την ενέργεια του Τάφου. Αυτό είναι ένα γεγονός. ... Όταν κανείς βλέπει ότι διαταράσσεται το ηλεκτρομαγνητικό πεδίο, δεν υπάρχει κάποια άλλη ερμηνεία για το γεγονός ότι τα όργανα σταμάτησαν. Μας δημιούργησε μία φοβερή αίσθηση αυτό. ... Αυτός ο τάφος είναι ζωντανός. Το μήνυμα της Ανάστασης είναι ένα πολύ μεγάλο μήνυμα και το νιώθουμε».

Σπασμένη μαρμαρίνη πλάκα (335-345 μ.Χ.)

Βράχος του Τάφου

Μαρμαρίνη ταφόπλακα

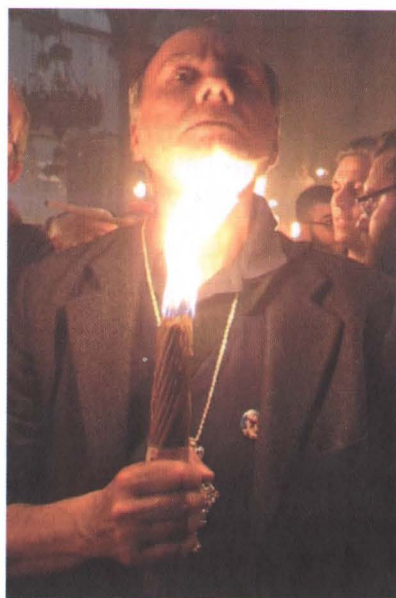
Ο καθηγητής Fanti, μετά από ερώτημα που του θέσαμε, μας ενημέρωσε ότι κατάφερε να εντοπίσει τις «αστραπές» (που δεν προέρχονταν από τα φλας των καμερών) μέσω της χρήσης ενός μεταβλητού στροβοσκόπιου.

Ο καθηγητής άναψε τη δεσμίδα των 33 κεριών του από το άγιο Φως δύο λεπτά μετά την έξοδο του πατριάρχη Θεόφιλου από τον Τάφο και αμέσως την τοποθέτησε κάτω από το πρόσωπό του. Ήθελε να διαπιστώσει αν η ιερή φλόγα καίει το δέρμα. Ο καθηγητής γράφει στο άρθρο του: «Το άγιο Φως είναι ψυχρότερο από μία κανονική φλόγα, διότι δεν έκαιγε τα γένια του γράφοντος ούτε προκαλούσε κάποιον πόνο στο πρόσωπό του. Η διάρκεια του πειράματος ήταν δύο λεπτά».

Ο καθηγητής Fanti, μετά από αίτημά μας, είχε την ευγένεια να μας αποστείλει μια βιντεολήψη με τα πειράματά του, καθώς και δύο βιντεολήψεις στις οποίες φαίνεται ότι πράγματι δεν καίγεται από τη φλόγα του αγίου Φωτός. Επιπλέον, μέσω email, μας ανέφερε τα εξής: «Θα πρέπει να σας πω ότι τοποθέτησα περισσότερες φορές τα 33 κεριά κάτω από τα γένια μου. Ενώ τις πρώτες φορές δεν ένιωθα κανένα πόνο, ή οτιδήποτε άλλο, μετά από 10 λεπτά, έβαλα και πάλι τη δεσμίδα των κεριών κάτω από τα γένια μου και αυτά άρχισαν αμέσως να καψαλίζονται. Αυτό βρίσκεται σε συμφωνία με την αλλαγή της ποιότητας της φλόγας».

Σε ένα επόμενο πείραμα, δέκα λεπτά μετά το άναμμα της δεσμίδας των κεριών του, ο καθηγητής τοποθέτησε ένα κομμάτι λινού υφάσματος σε απόσταση τριών εκατοστών πάνω από δύο ίδιες αναμμένες λαμπάδες: η πρώτη λαμπάδα είχε ανάψει από το άγιο Φως, ενώ η δεύτερη από έναν αναπτήρα. Το λινό ύφασμα παρέμεινε πάνω από τις δύο φλόγες επί 30 δευτερόλεπτα. Η κανονική φλόγα έκασε και τρύπησε το ύφασμα, ενώ το άγιο Φως δεν προκάλεσε κάποια σημαντική φθορά.

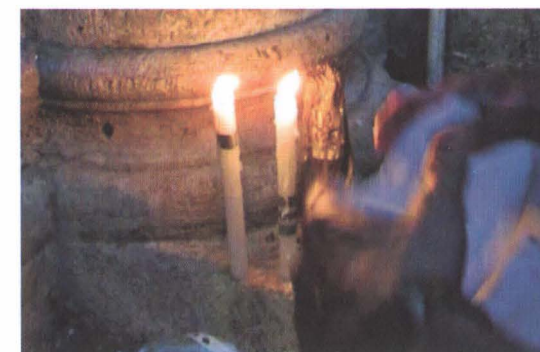
Ο καθηγητής Fanti επισημαίνει ότι στα πειράματά του με τα λινά υφάσματα, όπως και στην περίπτωση που τοποθέτησε τη φλόγα κάτω από το πρόσωπό του, **το άγιο Φως «παράγει αποτελέσματα που δεν μπορούν να εξη-**

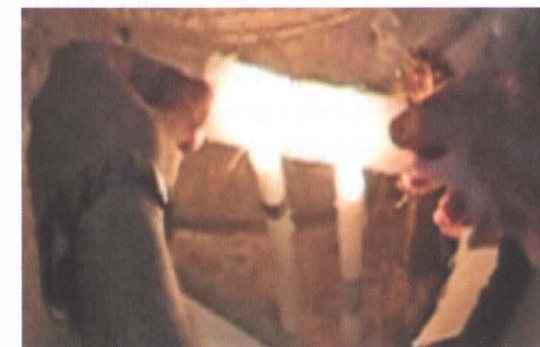
Ο καθηγητής Fanti κρατάει κάτω από το πρόσωπό του μια δεσμίδα 33 κεριών με το άγιο Φως. Αισθανόταν μία μέτρια θερμότητα, όπως αναφέρει, αλλά δεν καίγόνταν ούτε ένιωθε πόνο.

γηθούν με φυσιολογικό τρόπο».¹⁵⁰ Στα τελικά συμπεράσματά του σημειώνει:

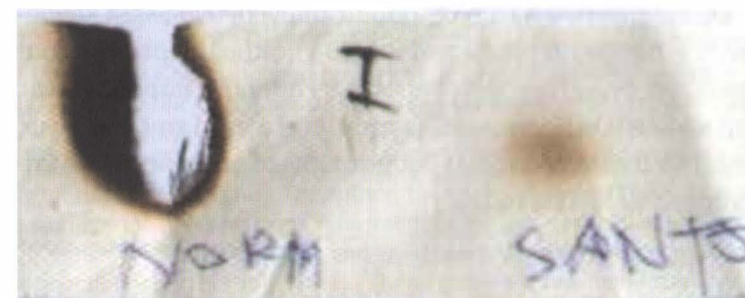
«Από το πείραμα που περιγράψαμε σε αυτή τη δημοσίευση, προκύπτει ότι κατά τη διάρκεια των πρώτων λεπτών **το άγιο Φως δεν προκαλεί καύση σε λινά υφάσματα**, όπως αυτή που προκαλεί μια κοινή φλόγα, αλλά μόνο καψάλισμα. Οι επιδράσεις του αγίου Φωτός και μιας κανονικής φλόγας πάνω σε λινά υφάσματα είναι διαφορετικές τα πρώτα λεπτά, αλλά τείνουν να γίνουν αρκετά όμοιες μετά από 20 λεπτά. ... Τα αποτελέσματα του πειράματός μας είναι ενδιαφέροντα και βρίσκονται σε συμφωνία με τις μετρήσεις του Γεννάδιου Ζάριτσε, ο οποίος ανακάλυψε μία μεταβολή στη θερμοκρασία του αγίου Φωτός 15 λεπτά μετά από την αρχική ανάφλεξή του. ... **Η σταδιακή μεταμόρφωση του αγίου Φωτός από μία ξεχωριστή φλόγα σε μία κανονική φλόγα, σε χρόνο όχι περισσότερο από 20 λεπτά, είναι κατά συνέπεια επιβεβαιωμένη».**¹⁵¹

Οι δύο λαμπάδες που χρησιμοποιήθηκαν για τα πειράματα. Η αριστερή φλόγα είναι κανονική, ενώ η δεξιά είναι το άγιο Φως.

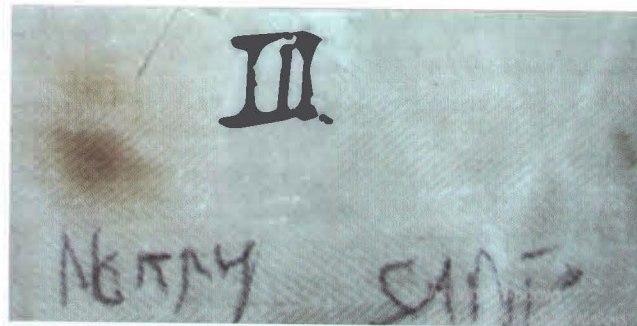
Ο καθηγητής Fanti τοποθετεί ένα λινό ύφασμα πάνω από τις δύο φλόγες επί 30 δευτερόλεπτα.

Πείραμα 1ο:
Το λινό ύφασμα που τοποθετήθηκε πάνω από τις δύο φλόγες επί 30 δευτερόλεπτα. Η κανονική φλόγα (αριστερά) έκασε το ύφασμα, ενώ η φλόγα του αγίου Φωτός (δεξιά) το καψάλισε ελαφρώς.

¹⁵⁰ G. Fanti, ό.π.: "... producing not physically explainable effects".

¹⁵¹ G. Fanti, ό.π.: "From the experiment described in this paper, during the first minutes the Holy Fire does not produce burnings on linen fabrics like those produced by a common fire but only a singeing. The effects the Holy Fire and of the common fire on linen fabrics are dif-

Πείραμα 3ο: Ένα λινό ύφασμα τοποθετήθηκε πάνω από τις δύο φλόγες επί τέσσερα δευτερόλεπτα. Η κανονική φλόγα (αριστερά) καψάλισε το ύφασμα, ενώ το άγιο Φως (δεξιά) το άφησε άθικτο. Η φωτογραφία προέρχεται από έκθεση σε φίλτρο UV.

Τέσσερα χρόνια αργότερα, σε ένα νέο επιστημονικό του άρθρο, ο καθηγητής Fanti καταγράφει κάποιες επιπλέον επισημάνσεις:

«Ο συγγραφέας [Fanti] είχε την ευκαιρία να εξακριβώσει προσωπικά τι συνέβη το Μεγάλο Σάββατο του Ορθοδόξου Πάσχα του 2019. Πιστοποίησε με επιστημονικά πειράματα ότι κατά τα πρώτα δέκα λεπτά το άγιο Φως, που του είχε μεταφερθεί μέσω των προσκυνητών από τον πατριάρχη, είναι μια θαυματουργική φλόγα που χαρακτηρίζεται από το ψυχρό πλάσμα. ... Το ψυχρό πλάσμα δεν μπορεί να αναπαραχθεί στο περιβάλλον του κουβουκλίου του αγίου Τάφου. Ο συγγραφέας, λοιπόν, θεωρεί ότι το άγιο Φως έχει θαυματουργική προέλευση και οι ισχυρισμοί ότι είναι προϊόν απάτης είναι αναξιόπιστοι. Συμφωνεί με Ρώσους επιστήμονες, όπως ο Αντρέι Βολκόφ και ο π. Γεννάδιος Ζάριτσε, που απέδειξαν τη σύνδεση του αγίου Φωτός με ένα ηλεκτρικό πεδίο. ... Μπορεί να υπάρχουν και άλλες εκδηλώσεις που συνδέονται με το φαινόμενο του αγίου Φωτός και ο επίσκοπος Φωτικής Αυξέντιος τις απαριθμεί ως εξής: λάμψη φωτός ή αστραπές, δυνατός θόρυβος ή συριγμός, σεισμός, σύννεφο ή καπνός, θαυματουργική ανάφλεξη κανδηλών και κεριών. ... Η παρουσία μιας μοναδικής πηγής που μπορεί να παράξει αυτά τα φαινόμενα φαίνεται να είναι αρκετά ξεκάθαρη: η παρουσία ενός ισχυρού ηλεκτρικού πεδίου που είναι αδύνατον να εξηγηθεί επιστημονικά, αλλά αυτό μπορεί να θεωρηθεί ως ένα θαυματουργικό γεγονός που σχετίζεται με την Ανάσταση του Χριστού».¹⁵²

ferent in the first minutes but they tend to become very similar after about 20 minutes from the Holy Fire ignition. ... The results of this experiment seem interesting and in agreement with those obtained by G. Zaridze who detected a variation in the temperature after 15 minutes from the Holy Fire ignition. ... The gradual transformation of the Holy Fire from a special fire to a common one in not more than 20 minutes is therefore confirmed”.

¹⁵² G. Fanti, “Holy Fire and Body Image of the Holy Shroud: Divine Photography Hypothesis,”

Οι θερμικές μετρήσεις του καθηγητή Fanti πιστοποιούν με επιστημονικό τρόπο τον υπερκόσμιο χαρακτήρα και την υπερφυσική προέλευση του αγίου Φωτός. Ο Ιταλός καθηγητής καταλήγει στο συμπέρασμα ότι το άγιο Φως συνιστά ένα «θαυματουργικό γεγονός που σχετίζεται με την Ανάσταση του Χριστού». Πράγματι, το γεγονός ότι η ιερή φλόγα δεν καίει όπως μία κοινή φλόγα καταδεικνύει την αιτία της ύπαρξης και την πηγή της προέλευσής της, η οποία είναι μία και μοναδική: το Φως της Αναστάσεως του Χριστού.

Τα πορίσματα των επιστημονικών μετρήσεων του καθηγητή Βολκόφ, του π. Γενναδίου Ζάριτσε και του καθηγητή Fanti βρίσκονται σε συμφωνία μεταξύ τους και επικυρώνουν τη θαυματουργική προέλευση του αγίου Φωτός. Δεν πρέπει όμως να ξεχνάμε ότι το θαύμα του αγίου Φωτός προσεγγίζεται πρωτίστως διά της πίστεως. Γι’ αυτό και το Φως μπορεί να εκδηλώνεται σε κάθε άνθρωπο με διαφορετικό τρόπο αλλά και να προσαρμόζεται στην πίστη του προσερχόμενου προσκυνητή. Σε κάποιους ο Χριστός δείχνει το Φως για να επιβραβεύσει τον πνευματικό τους αγώνα, σε άλλους για να ανταμείψει το προσκύνημά τους στον τόπο που σταυρώθηκε και αναστήθηκε, σε άλλους για να ενισχύσει την πίστη τους ή για να τους φέρει κοντά του, και σε άλλους για λόγους που ο ίδιος γνωρίζει.

Ας περάσουμε, όμως, τώρα, στη δεύτερη ενότητα των διηγήσεών μας, επιστρέφοντας και πάλι στο ταξίδι μας στον χρόνο. Βρισκόμαστε στις αρχές του 12ου αιώνα και το οδοιπορικό μας συνεχίζεται με τον Γερμανό ιστορικό Αλβέρτο του Άαχεν.

World Scientific News 176 (2023), 105: “The author [Fanti] had the opportunity to personally verify what happened on Holy Saturday of the Orthodox Easter of 2019. He certified with scientific experiments that during the first ten minutes the Holy Fire, that had been transferred to him through the pilgrims from the Patriarch, is a miraculous fire characterized by a cold plasma. ... Cold plasma is not reproducible in the environment of the Edicule of the Holy Sepulchre. The author, therefore, considers the Holy Fire to be of miraculous origin, and the allegations of its fraudulent origin are unreliable. He agrees with Russian scientists like Andrey Volkow and Fr Gennady Zaridze who demonstrated the electric connection with the Holy Fire. ... There may be other manifestations connected with the phenomenon of the Holy Fire and Bishop Auxentios of Photiki lists them as: flash of light or lightning; loud noise or whistle, earthquake; cloud or smoke; miraculous lighting of lamps and candles. ... The presence of a single source capable of producing these phenomena seems to be quite clear: the presence of an intense electric field impossible to explain scientifically, but that can be considered a miraculous event related to the Resurrection of Christ”.